

Trendovi i sudska praksa u domenu autorskog prava u novinarstvu

autorsko delo, autorska prava, autor, srodna prava, moralna prava, imovinska prava, originalnost, novinari, tekst, fotografija, naknada, dozvola, odobrenje, ustupanje, promet, zaštita, zahtev, nosilac prava, internet, digitalno tržište, autorsko delo, autorska prava, autor, srodna prava, moralna prava, imovinska prava, originalnost, novinari, tekst, fotografija, naknada, dozvola, odobrenje, ustupanje, promet, zaštita, zahtev, nosilac prava, internet, digitalno tržište, autorsko delo, autorska prava, autor, srodna prava, moralna prava, imovinska prava, originalnost, novinari, tekst, fotografija

Izdavač:

Nezavisno udruženje novinara Srbije
Resavska 28/II
11000 Beograd

Za izdavača:

Željko Bodrožić

Autor:

Dragan Milić

Lektor:

Nataša Polić

Dizajn:

Duško Medić

Tiraž

100

Republika Srbija

Ministarstvo kulture i informisanja

Ova publikacija izrađena je u okviru projekta *Fer igra na polju autorskih prava u novinarstvu* koji je sufinansiran iz budžeta Republike Srbije – Ministarstva kulture i informisanja. Stavovi izneti u publikaciji nužno ne izražavaju stavove organa koji je dodelio sredstva.

Trendovi i sudska praksa u domenu autorskog prava u novinarstvu

Beograd 2020.

Sadržaj

1. ANALIZA IZMENA I DOPUNA ZAKONA O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA IZ 2019. GODINE – ŠTA JE NOVO?	7
1.1. Razlozi za izmene i dopune Zakona o autorskim i srodnim pravima	7
1.2. Izmene koje se odnose na ostvarivanje autorskih i srodnih prava i građanskopravnu zaštitu	7
1.3. Promene koje se tiču baza podataka i računarskih programa.....	9
1.4. Promene koje se tiču trajanja autorskopravne zaštite	10
1.5. Promene koje se tiču emitovanja i reemitovanja sadržaja	10
1.6. Promene koje se tiču kolektivnog ostvarivanja prava.....	10
1.6.1. Ocena sistema kolektivnog ostvarivanja autorskih prava u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2025. godine.....	11
2. TRENDOVI U AUTORSKOM PRAVU - DIREKTIVA EU O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA NA JEDINSTVENOM DIGITALNOM TRŽIŠTU	13
2.1. Uvodni deo	13
2.2. Ciljevi Direktive	13
2.3. Opšte odredbe.....	14
2.4. Mere za prilagođavanje izuzetaka i ograničenja digitalnom i prekograničnom okruženju	14
2.5. Mere za poboljšavanje praksi licenciranja i osiguravanje šireg pristupa sadržaju	14
2.6. Mere za stvaranje funkcionalnog tržišta za promet subjektivnih autorskih prava	15
2.7. Zaključak	17

3.	PREGLED ODREDBI ZAKONA O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA OD VAŽNOSTI ZA NOVINARSKU DELATNOST I MEDIJE SA SUDSKOM PRAKSOM.....	19
3.1.	Pojam autorskog dela.....	19
3.2.	Vrste subjektivnih autorskih prava.....	20
3.2.1.	Moralna autorska prava (Ličnopravna ovlašćenja)	20
3.2.2.	Imovinska autorska prava (Imovinskopravna ovlašćenja).....	21
3.3.	Promet imovinskih autorskih prava	21
3.3.1.	Razlikovanje ustupanja i prenosa	21
3.3.2.	Isključivo i neisključivo ustupanje	22
3.3.3.	Nasleđivanje	22
3.3.4.	Saglasnost volja - Ugovor	22
3.3.5.	Autorski ugovor	22
3.3.6.	Posebne zakonske odredbe u korist autora	23
3.3.7.	Bitni elementi autorskog ugovora	23
3.4.	Ograničenja autorskih prava – Kada nije potrebna dozvola za objavljivanje.....	23
3.4.1.	Suspenzija autorskih prava u svrhe izveštavanja	24
3.4.2.	Suspenzija u svrhe zakonski dozvoljene prerade dela.....	24
3.4.3.	Suspenzija u edukativne svrhe	25
3.4.4.	Zakonska licenca kao ograničenje autorskih prava	25
3.4.5.	Zakonska licenca koja se odnosi na informisanje javnosti	25
3.4.6.	Mogu se suspendovati samo imovinska prava (ne i moralna)	25
3.4.7.	Mogućnost suspenzije autorskih prava na fotografiji u sudskoj praksi	26
3.5.	Ograničenja autorskih i srodnih prava u uporednopravnoj regulativi i sudskoj praksi	27
3.5.1.	Neki od najčešćih izuzetaka od autorskopravne zaštite:.....	27
3.5.1.1.	<i>Promocija i podsticaj autorstva.....</i>	27
3.5.1.2.	<i>Interes javnosti da pristupi informacijama</i>	28
3.5.1.3.	<i>Pravo na privatnost i zaštita privatne svojine</i>	28

3.5.1.4. Društveni interes u vidu kulture, edukacije i socijalne politike	28
3.5.1.5. Državni interes u vidu potrebe za funkcionisanjem javnih službi	29
3.5.1.6. Potreba za podsticajem inovacija i konkurencije na tržištu.....	29
3.5.1.7. Zaključak.....	29
3.6. Ostvarivanje autorskih prava	30
3.6.1. Ostvarivanje autorskih prava preko organizacija za kolektivno ostvarivanje	30
3.6.2. Individualno ostvarivanje autorskih prava	30
3.6.2.1. Vrste zahteva.....	30
3.6.3. Naknada štete.....	30

1. ANALIZA IZMENA I DOPUNA ZAKONA O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA IZ 2019. GODINE – ŠTA JE NOVO?

1.1. Razlozi za izmene i dopune Zakona o autorskim i srodnim pravima

Izmene i dopune Zakona o autorskim i srodnim pravima (ZASP) iz 2019. godine, bar po obrazloženju njihovog donosioca, imale su za cilj uspostavljanje efikasnijeg nacionalnog sistema pravne zaštite autorskih i srodnih prava. Odnose se na unapređenje kolektivnog ostvarivanja autorskih i srodnih prava, na produženje trajanja zaštite imovinskih prava interpretatora i proizvođača fonograma, kao i na jačanje građanskopravne zaštite autorskih i srodnih prava uopšte.¹

Izmena Zakona je bila važna i zato što je njome delimično ispunjena obaveza Republike Srbije za usaglašavanje sa evropskim propisima. Naime, nakon analize komentara koje je Evropska komisija dala u odnosu na dostavljene tabele usklađenosti, utvrđeno je da je pojedine odredbe važećeg zakona bilo potrebno izmeniti i/ili dopuniti kako bi se uskladio sa evropskim zakonodavstvom. U tekst izmena i dopuna uključene su i sve sugestije Kancelarije za evropske integracije koje su date tokom monitoringa regulative u poglavlju 7, kao fazi pristupnih pregovora sa EU.²

S tim u vezi, izmene koje se odnose na produženje trajanja zaštite prouzrokovane su potrebom za usklađivanjem našeg zakona sa brojnim direktivama EU, a naročito Direktivom broj 2011/77/EU, kojom je izmenjena i dopunjena Direktiva 2006/116/EU koja reguliše trajanje autorskopravne zaštite. Dalje, izmene

i dopune koje se odnose na pravila ostvarivanja autorskih prava iz Direktive 2004/48/EU.

Ostale odredbe izmena i dopuna Zakona odnose se na usklađivanje sa Direktivom o pravnoj zaštiti baza podataka 96/9 EZ, Direktivom o harmonizaciji određenih aspekata autorskih i srodnih prava u informatičkom društvu 2001/29 EZ, Direktivom o usklađivanju određenih pravila o autorskim i srodnim pravima koja se primenjuju na satelitsko emitovanje i kablovsko reemitovanje 93/83/EEZ, Direktivom o pravu zakupa i posluge 115/2006, kao i Direktivom o zaštiti računarskih programa 2009/24/EC.

Međutim, nisu sve izmene izvršene u cilju usaglašavanja sa pravom EU. Određeni broj odredbi odnosi se na suspendaciju autorskih prava, prava interpretatora i kolektivno ostvarivanje, čija rešenja nisu direktna posledica usaglašavanja prava Republike Srbije sa pravom EU.

Iako se veliki broj promena odnosi na kolektivno ostvarivanje prava, važno je napomenuti da predmetnim izmenama i dopunama nije izvršeno usklađivanje sa Direktivom o kolektivnom upravljanju autorskim pravom, pa se najobimnije promene našeg zakona u ovoj oblasti autorskog prava tek očekuju u budućnosti.³

1.2. Izmene koje se odnose na ostvarivanje autorskih i srodnih prava i građanskopravnu zaštitu

Izmene i dopune Zakona vezane za građanskopravnu zaštitu autorskih i srodnih prava, pored obaveze usklađivanja sa propisima EU, donete su sa ciljem da postupak učine efikasnijim u smislu njegove brzine, ali i da se poboljša efekat samog procesa, odnosno da se

1 Predmet ove analize biće izmene i dopune koje se odnose na autorska prava koja su povezana sa novinarskom delatnošću u štampanim i onlajn medijima, uključujući i baze podataka koje su sastavni deo svakog onlajn medija. Autorska i srodna prava koja se tiču fonograma, videograma, satelitskog emitovanja, kao i kolektivnog ostvarivanja autorskih prava, neće biti predmet ove analize.

2 Vid. Izveštaj o skriningu za poglavlje 23, <https://www.mpravde.gov.rs/files/Izvestaj%20o%20skriningu%20-%20tekst%20na%20srpskom%20jeziku%201.pdf>

3 Collective rights management directive (2014/26/EU)

potraživanja dosuđena presudama učine izglednijim za naplatu.

Naime, izmenama važećeg zakona koje se odnose na ostvarivanje autorskih i srodnih prava proširen je broj kategorija lica koja mogu da podnesu tužbu zbog povrede autorskog i srodnih prava. Tako, tužbu zbog povrede autorskog ili srodnog prava, kao i tužbu zbog postojanja ozbiljne pretnje da će pravo biti povređeno, mogu da podnesu: autor, nosilac autorskog prava, interpretator, proizvođač fonograma, proizvođač videograma, proizvođač emisije, proizvođač baze podataka, sticalac isključivih autorskih ili srodnopravnih ovlašćenja, kao i organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava i to protiv svakog lica koje vrši povredu njegovog prava.⁴

Izmenama je posebno definisano i šta tužilac može tužbom da zahteva, pa zahtevi mogu biti usmereni na oduzimanje ili isključenje iz prometa predmeta kojima je izvršena povreda, na zabranu otuđenja, oduzimanje ili uništenje materijala i predmeta koji su pretežno upotrebljeni u proizvodnji predmeta kojima je izvršena povreda prava i to bez naknade.

Drugim rečima, tužbenim zahtevom se može zahtevati sledeće:

- utvrđivanje povrede prava (ili ozbiljne pretnje da će pravo biti povređeno);
- zabrana radnji kojima se povređuje pravo ili radnji koje predstavljaju ozbiljnu pretnju da će pravo biti povređeno, kao i zabrana ponavljanja takvih ili sličnih radnji pod pretnjom plaćanja primerenog novčanog iznosa tužiocu;
- naknada imovinske i neimovinske štete;
- isključenje iz prometa, oduzimanje ili uništenje, preinačenje bez bilo kakve naknade predmeta kojima je izvršena povreda prava, uključujući i primerke predmeta zaštite, njihove ambalaže, matrice, negative i slično;
- zabrana otuđenja, oduzimanje ili uništenje, bez bilo kakve naknade, materijala i predmeta koji su pretežno upotrebljeni u stvaranju ili proizvodnji predmeta kojima se povređuje pravo;
- objavljivanje presude o trošku tuženog;⁵
- davanje podataka o trećim licima koja su učestvovala u povredi prava.

Pored izmena koje se tiču meritornih zahteva, neke izmene se odnose i na mogućnost izricanja privremenih mera i mera obezbeđenja dokaza.

Naime, Zakon predviđa da privremene mere mogu da budu određene i bez saslušanja tuženog, posebno

onda kada bi odlaganje njihovog određivanja moglo naneti štetu tužiocu. Takođe, ukoliko se povreda prava vrši na komercijalnoj osnovi, Zakon predviđa da sud može odrediti i privremenu meru zaplene pokretne i nepokretne imovine, kao i meru zabrane isplate novčanih sredstava sa računa lica protiv koga se predlaže privremena mera. Uslov za određivanje ovih mera jeste da lice koje meru predlaže učini verovatnim da je autorsko ili srodno pravo povređeno, odnosno da će biti povređeno ili da postoje okolnosti koje mogu da ugroze naknadu štete nosiocu prava. Tako sada, prema odredbama izmenjenog Zakona, lice čije je pravo povređeno mora da opravda određivanje privremene mere podnošenjem tužbe sudu u roku od 30 dana od dana donošenja rešenja o određivanju privremene mere. Ovaj član takođe uređuje i pitanje pravnih posledica nepokretanja tužbe radi opravdanja privremene mere, kao i pitanje naknade štete licu protiv koga je privremena mera neopravdano određena.

Takođe, po zahtevu nosioca autorskog ili srodnog prava koji učini verovatnim da je njegovo pravo već povređeno, da se objektivno može zaključiti da će doći do povrede tog prava, odnosno da postoji opasnost od nastanka neotklonjive štete ili pak opravdanog straha da će dokazi čije se obezbeđenje predlaže biti uništeni, sud može odrediti meru obezbeđenja dokaza, naravno u skladu sa odredbama zakona koje regulišu građansko procesno pravo. Kada je obezbeđenje dokaza u pitanju, izmenom Zakona sud je obavezan da prilikom obezbeđenja dokaza u isto vreme obezbedi i tajnost poverljivih informacija.

Bitno je napomenuti i da sud pred kojim se vodi postupak po tužbi zbog povrede autorskog prava, informacije o povredi može da traži ne samo od lica koje je izvršilo povredu prava već i od trećih lica koja su sa tim licem povezana u poslovnom smislu. To je bitno jer se roba koja je predmet zahteva, odnosno sredstva izvršenja nezakonite radnje, često nalaze kod drugih subjekata koji mogu biti u vezi, odnosno u poslovnom lancu sa tuženim.

Ako govorimo o ostvarivanju prava u širem smislu, odnosno iznosu materijalne štete koja se može zahtevati, veoma je važno pomenuti promenu koja se odnosi na ukidanje mogućnosti zahtevanja trostrukog iznosa uobičajene naknade u slučajevima kada je šteta nanešta namerom. Kontroverzni institut koji je omogućavao zloupotrebe na strani tužioca, ali i predstavljao neku vrstu kazne koja nije svojstvena građanskom pravu, ukinut je izmenama i dopunama ovog zakona.

Tako novo rešenje glasi da će sud pri određivanju visine naknade štete u slučaju kada je učinilac povrede znao ili mogao da zna da čini povredu prava, uzeti u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, kao što su negativne ekonomske posledice koje trpi oštećeni, uključujući izgublenu dobit, dobit koju je štetnik (lice koje je prouzrokovalo štetu) ostvario povredom prava i, u odgovarajućim slučajevima, okolnosti koje nemaju

4 Zakon o autorskim i srodnim pravima („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US i 66/2019), član 204a

5 Kada je zahtev za objavljivanje odluke u trošku tuženog u pitanju, sud će, u granicama tužbenog zahteva, odlučiti u kom sredstvu javnog saopštavanja će biti objavljena presuda. Ukoliko sud odluči da se objavi samo deo presude, određiće da se objavi izreka i prema potrebi onaj deo presude iz kog je vidljivo o kakvoj se povredi radi i ko je povredu izvršio.

ekonomski karakter, kao što je neimovinska šteta.⁶

Međutim, po novom rešenju sud može umesto naknade takve štete, kada okolnosti slučaja to opravdavaju, dosuditi oštećenom paušalnu naknadu koja ne može biti niža od uobičajene naknade koju bi primio za konkretni oblik korišćenja predmeta zaštite, da je to korišćenje bilo zakonito.

1.3. Promene koje se tiču baza podataka i računarskih programa

Kako svi mediji, a naročito oni koji svoj sadržaj plasiraju preko internet portala, imaju strukturisane baze podataka sa fotografijama, tekstovima, video zapisima, veoma je važno napomenuti i promene koje se tiču autorskopravne zaštite tih baza.

Prva promena koja se tiče baza podataka je izmena fraze „sastavni delovi“ izrazom „sadržina“, što je pravno i terminološki ispravnije, a što je i bila primedba Evropske komisije.⁷

Takođe, dodata je nova pravna norma koja definiše bazu podataka kao predmet srodnog prava i predmet autorskopravne zaštite, čime je izvršeno usklađivanje sa Direktivom o pravnoj zaštiti baza podataka 96/9/EK.⁸

Dakle, novom zakonskom odredbom predviđeno je da baze podataka, pored autorskopravne zaštite, budu tretirane i kao predmet srodnih prava, pa će uživati potpuniju zakonsku zaštitu. Autorskim pravom se štiti baza ukoliko je po svojim karakteristikama tvorevina duha, kao i ukoliko ispunjava uslove u pogledu originalnosti forme. Srodnopravna zaštita se odnosi na komercijalni aspekt baze, u smislu sredstava uložених u njenu izradu.

Zakonski definisana baza podataka je *zbirka zasebnih podataka, autorskih dela ili drugih materijala uređenih na sistematičan ili metodičan način, koji su pojedinačno dostupni elektronskim ili drugim putem*.⁹ Dakle, baza mora predstavljati skup podataka koji su uređeni na sistematičan i metodičan način, tako da im se može pristupiti na lak i organizovan način. Odnosno, ukoliko je sadržaj baze složen po određenoj metodologiji, logici ili pravilu i relativno lak za pretraživanje, ovakav sadržaj može predstavljati bazu u autorskopravnom smislu. Međutim, ukoliko sami podaci nisu strukturisani nego deponovani bez jasnih pravila i metodologije, takav skup podataka ne predstavlja bazu u smislu ovog zakona. Pored sistematičnosti i metodičnosti, sledeći uslov je originalnost. Da bi baza podataka uživala zaštitu po odredbama ovog zakona, ona mora biti originalna u smislu da njena struktura i način vođenja moraju biti

jedinstveni¹⁰. Takođe, bitno je naglasiti da je u ovom slučaju predmet pravne zaštite baza kao celina, sa akcentom na njenoj organizaciji i sistematičnosti, dok se u ocenu autorskopravne zaštite na njenom sadržaju ne ulazi. Stoga se baza može sastojati od više zasebnih autorskih dela, ali i od sadržaja koji ne uživa autorskopravnu zaštitu.⁹

Kada su ograničenja prava autora baze u pitanju, novi zakon ih takođe proširuje, tako da sada subjekt koji je na zakonit način stekao pravo na korišćenje baze podataka može, **u cilju pristupa sadržini i normalnom, odnosno uobičajenom korišćenju sadržine**, bez dozvole nosioca prava odnosno plaćanja naknade da:

- umnožava bazu;
- prevodi bazu, adaptira je, uređuje ili vrši bilo koju drugu izmenu;
- stavlja u promet bazu podataka;
- javno saopštava i prikazuje bazu.

Druga važna promena koja se odnosi na bazu podataka jeste promena pravila o pravima na bazi stvorenoj u radnom odnosu. Naime, trajni nosilac prava na bazi podataka koju je stvorio zaposleni kod poslodavca ostaje poslodavac. Pravilo koje je nekad važilo samo za računarske programe, sada važi i za baze podataka.

Kada su u pitanju računarski programi, najveći deo promena odnosi se na pravila o ograničavanju autorskih prava, odnosno pravila o suspenziji autorskih prava, kada je u pitanju uobičajeno korišćenje. Takođe, bliže se definiše zaštita ovih kategorija autorskih dela u smislu što zaštitu uživa računarski program zajedno sa pratećom tehničkom i korisničkom dokumentacijom, zbog njenog značaja u postupku korišćenja računarskog programa. Ovde se ne ulazi u podobnost same dokumentacije da bude smatrana autorskim delom, što zavisi od ispunjenosti opštih uslova predviđenih Zakonom.

Naime, kod računarskog programa, ukoliko nešto drugo nije predviđeno ugovorom, lice koje je na zakonit način pribavilo primerak može bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade vršiti sledeće radnje:

- trajno ili privremeno umnožavati računarski program ili pojedine njegove delove, bilo kojim sredstvima i u bilo kom obliku, onda kada je to neophodno za korišćenje računarskog programa u skladu sa njegovom namenom;
- otklanjati greške u računarskom programu, imajući u vidu njegovu namenu;
- učitavati, prikazivati, pokretati, prenositi ili smeštati računarski program u memoriju računara ako je to neophodno za umnožavanje računarskog pro-

6 *Ibid.* član 206
7 *Ibid.* član 5, stav 2
8 *Ibid.* član 5a
9 *Ibid.* član 5a

10 Originalnost odnosno jedinstvenost rešenja koje potencijalno uživa autorskopravnu zaštitu mora da se sagleda u kontekstu postojećih rešenja, gde će se slobodnom sudjskom ocenom ili veštačenjem od strane stručnog lica u svakom konkretnom slučaju utvrditi da li određeno rešenje po stepenu inventivnosti zavređuje da bude okarakterisano kao jedinstveno ili isto, odnosno slično postojećem.

grama na način kako je u tački jedan ovog stava objašnjeno;

- prevoditi, prilagođavati, aranžirati i vršiti druge izmene računarskog programa, kao i umnoženih rezultata tih radnji.

Ugovorom se ne može zabraniti pravljenje rezervne kopije računarskog programa na trajnom telesnom nosaču ukoliko je to neophodno za njegovo korišćenje.

Takođe, lice koje ima pravo da koristi primerak računarskog programa, odnosno zakoniti imalac prava na korišćenje istog, ovlašćeno je da, bez dozvole nosioca prava, **posmatra, ispituje ili testira rad računarskog programa** sa ciljem da utvrdi ideje i principe na kojima počiva bilo koji od elemenata računarskog programa, pod uslovom da to čini dok preduzima radnje učitavanja, prikazivanja, pokretanja, prenosa ili smeštanja programa za koje je ovlašćen da ih čini.¹¹

1.4. Promene koje se tiču trajanja autorskopravne zaštite

Značajna izmena koju je predlog zakona uveo odnosi se na izračunavanje trajanja zaštite koautorskih imovinskih prava na muzičkim kompozicijama sa rečima (prava tekstopisaca i autora muzike). U skladu sa Direktivom 2011/77/EU¹¹ predviđen je jedinstven rok zaštite za muzičke kompozicije sa rečima koji iznosi 70 godina od smrti poslednjeg preživelog koautora.

Takođe, izmenama Zakona izvršeno je usklađivanje sa ostalim odredbama Direktive 2011/77/EU¹² tako što se produžava trajanje zaštite imovinskih prava interpretatora koji su svoje interpretacije zabeležili na fonogram, sa 50 na 70 godina. Prema važećem zakonu, imovinsko pravo interpretatora traje 50 godina od dana nastanka interpretacije, a ako je interpretacija zakonito objavljena ili izdata, onda taj rok teče od datuma izdavanja, odnosno objavljivanja.

1.5. Promene koje se tiču emitovanja i reemitovanja sadržaja

Veliki deo promena odnosi se na pitanja emitovanja sadržaja, uključujući zemaljsko, kablovsko i satelitsko emitovanje sadržaja, mahom u cilju usklađivanja sa Direktivom o satelitskom emitovanju i kablovskom reemitovanju.¹³

Naime, za razliku od prethodne definicije radnje emitovanja, koja je **podrazumevala javno izveštavanje dela žičanim ili bežičnim prenosom radijskih ili televizijskih programskih signala namenjenih za javni prijem**, sada se pod istom radnjom podrazumeva **saopštavanje autorskog dela javnosti prenosom radijskih ili televizijskih programskih signala od subjekta koji vrši emitovanje do**

prijemnih uređaja putem mreže predajnika ili satelitskih stanica.¹³ Izmenama je takođe promenjena i definicija reemitovanja, pa je okarakterisano kao **istovremeno saopštavanje autorskog dela javnosti u neizmenjenom i celovitom obliku od strane lica različitog od radiodifuzne organizacije koja autorsko delo izvorno emituje**. Kablovsko reemitovanje **odvija se putem kablovskog ili mikrotalasnog sistema i podrazumeva istovremeno, neizmenjeno i neprekinuto reemitovanje inicijalne žične, bežične ili satelitske emisije televizijskog ili radio programa koji je namenjen za prijem od strane javnosti.**¹³

1.6. Promene koje se tiču kolektivnog ostvarivanja prava

Iako novim zakonskim izmenama nisu obuhvaćena rešenja iz Direktive o kolektivnom upravljanju autorskim pravom, jedan deo odredbi odnosi se upravo na kolektivno ostvarivanje. Tako su promenjene norme koje se tiču postupka za davanje dozvole odnosno ovlašćenja organizacijama za kolektivno ostvarivanje, tj. definisano je šta se sve podnosi uz zahtev za davanje dozvole i u kojim situacijama se ta dozvola oduzima.

Takođe, po novim rešenjima pravična naknada treba da bude rezultat sporazuma između autora s jedne i korisnika s druge strane. Tek u nedostatku takvog sporazuma država može da odluči o iznosu pravične naknade za korišćenje muzičkih dela. Dakle, tarifu uvek određuje organizacija kroz pregovore sa reprezentativnim udruženjem korisnika, a ukoliko pregovori ne uspeju, predlog tarife određuje Upravni odbor organizacije i dostavlja je nadležnom organu na saglasnost.

Neke od odredbi Zakona tiču se i načina prikupljanja naknada, kao i upravljanja organizacijama. Naime, organizacijom upravljaju njeni članovi, a ne njeni osnivači, jer se uloga osnivača iscrpljuje činom osnivanja organizacije. Od trenutka usvajanja osnivačkog akta, osnivači postaju članovi, što je precizirano novom zakonskom odredbom.

Takođe, radi usaglašavanja sa Bernskom konvencijom, brisane su odredbe na osnovu kojih se naknada autora muzičkih dela i naknada interpretatora i proizvođača fonograma prikuplja kroz tzv. mehanizam jedne uplatnice. Stoga su promenjene odredbe koje se tiču saveta za kontrolu i raspodelu naknade, kao zajedničkog tela tri kolektivne organizacije. Naime, po novim rešenjima autori će preko svoje organizacije samostalno naplaćivati naknadu za javno saopštavanje muzičkih dela, dok će interpretatori i proizvođači fonograma to činiti preko svojih organizacija, osim ukoliko se organizacije iz razloga efikasnosti ili ekonomičnosti ne sporazumeju drugačije. Izmenom Zakona propisuje se i krajnji rok u kom organizacije moraju da raspodele i is-

11 Directive on the term of protection of copyright and certain related rights 2006/116/EC

12 Ibid. Član 1.2

13 Zakon o autorskim i srodnim pravima ("Sl. glasnik RS", br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US i 66/2019), član 28

plate novac prikupljen od korisnika na ime naknade za iskorišćavanje autorskih dela i predmeta srodnih prava u prethodnoj godini. Taj rok je 31. decembar tekuće godine. Istovremeno, ostavljena je mogućnost domaćim organizacijama da u opravdanim slučajevima naknadu isplaćuju i po proteku propisanog roka.¹⁴

S obzirom na to da ZASP još uvek nije usaglašen sa evropskim pravom u domenu kolektivnog ostvarivanja, nova zakonska rešenja su privremena i prelazna do implementacije pravila iz Direktive o kolektivnom ostvarivanju autorskih i srodnih prava (Direktiva 2014/26). Najveća promena koju nova direktiva propisuje i koja će po svemu sudeći biti deo našeg pravnog sistema u bliskoj budućnosti, jeste mogućnost da se prava ostvaruju preko nezavisnih subjekata, koje će karakterisati internacionalno licenciranje, za ubiranje prihoda za onlajn emitovanje sadržaja. Ovi subjekti će delovati kao komercijalno orijentisane organizacije, za razliku od neprofitnih koje su danas zastupljene, kakav je na primer SOKOJ. Dakle, novi subjekti za ostvarivanje prava delovaće nezavisno i sklapaće ugovore sa nosiocima prava, dok će svoju uslugu izvršavati uz naknadu.

1.6.1. Ocena sistema kolektivnog ostvarivanja autorskih prava u Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2025. godine

Autori Strategije razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2025. godine (dalje: Medijska strategija) ukazali su na manjkavosti trenutnog sistema kolektivnog ostvarivanja autorskih prava i na niz problema sa kojima se na prvom mestu suočavaju mediji u Republici Srbiji.

Naime, ukazano je na to da mediji (delimično i operatori) često kritikuju način dostavljanja podataka organizacijama za kolektivnu zaštitu autorskih i srodnih prava, a koji su propisale te organizacije, navodeći kao razlog prenormiranost propisane obaveze korisnika koja stvara velike dodatne troškove. Autori ukazuju i na potrebu striktnog poštovanja Uredbe Vlade Srbije o vođenju elektronske evidencije emitovanih dela, koja ne zahteva značajno angažovanje resursa niti dodatne troškove. Takođe kritikuje se i sam postupak pregovaranja oko Tarife za korišćenje autorskih dela, a iznose se i tvrdnje da kolektivne organizacije zloupotrebljavaju svoju monopolnu poziciju u pregovorima sa korisnicima i da nisu zainteresovane da tarifa bude zaista plod kompromisa, kakva je bila intencija Zakona. Navodi se i da u Zakonu nisu postavljeni kriterijumi po kojima bi se nedvosmisleno mogla utvrditi reprezentativnost udruženja korisnika, koje bi se moglo smatrati legitimnim predstavnikom određene grupacije korisnika za pregovore oko Tarife.

Primedbe elektronskih medija kao korisnika autorskih dela odnose se i na nedovoljno precizno definisan način utvrđivanja osnovice za tzv. minimalnu autorsku tarifu, koja je sada, po samovoljno utvrđenoj osnovici kolektivnih organizacija za zaštitu autorskih i srodnih dela, znatno veća od osnovne tarife.

U dokumentu Medijske strategije zaključuje se da davanje monopola postojećim organizacijama za kolektivnu zaštitu autorskih i srodnih prava zapravo predstavlja kršenje Ustavom zagarantovanih prava građana, u ovom slučaju nosilaca autorskog i srodnih prava, da se organizuju i udružuju radi zaštite svojih prava i interesa jer ih zakonodavac uslovljava da mogu biti članovi samo jednog udruženja. Na taj način ograničena su ustavna prava građana, ali i medija kao korisnika autorskih i srodnih prava, koji su uslovljeni na pregovore o tarifi sa monopolnim organizacijama za kolektivnu zaštitu autorskih i srodnih prava, što narušava ravnopravne tržišne uslove.¹⁵

14 Pod opravdanim slučajevima mogu se podrazumevati objektivne okolnosti zbog kojih obračun nije mogao biti završen ranije, kao što je npr. kašnjenje u izveštajima od strane drugih organizacija na internacionalnom nivou.

15 Medijska strategija Republike Srbije 2020 - 2025

2. TRENDVI U AUTORSKOM PRAVU - DIREKTIVA EU O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA NA JEDINSTVENOM DIGITALNOM TRŽIŠTU

2.1. Uvodni deo

Kada je novinarski poziv u pitanju, kao i delatnost medija uopšte, može se reći da je Direktiva EU 2019/790 o autorskim i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu izuzetno važan propis, naročito s obzirom na to da dolazi u vreme kada su nove tehnologije u velikoj meri promenile novinarstvo i stvorile sasvim nove vrste medija koje već postaju dominantna forma u odnosu na one tradicionalne.

Njenim usvajanjem od strane zemalja članica Evropske unije dana 17. aprila 2019. godine (u daljem tekstu: Direktiva), i formalno je okončan jedan od kontroverznijih procesa donošenja odluka na nivou EU, koji je započeo još u septembru 2016. godine, kada je predlog ove direktive predat Evropskoj komisiji. Ceo proces pregovora ispraćen je od strane svetske javnosti¹⁶, a najveća prašina podigla se oko dva člana – člana 15, u kome se uvodi novo pravo izdavača u odnosu na korišćenje njihovih publikacija na internetu, tzv. taksa na link, i člana 17, tzv. člana raskoraka u vrednosti/postavljanja filtera, koji predviđa način korišćenja zaštićenog sadržaja od strane pružaoca usluga deljenja sadržaja putem interneta. Najintenzivniju, a svakako i najznačajniju podršku ovim kontroverznim članovima dali su upravo nosioci predmetnih prava, odnosno izdavači i muzičari, kao i njihovi predstavnici. Ni kritika nije bila ništa manje intenzivna, pa su upravo ova dva člana bila glavni razlog za građanske proteste, osude raznih akademika i eksperata, kao i nevladinih organizacija koje se bave digitalnim pravima. Ipak, ono oko čega svi mogu da se slože jeste da finalna verzija ove direktive predstavlja pomak u odnosu na inicijalni predlog njenog teksta.

2.2. Ciljevi Direktive

Direktiva¹⁶ predstavlja jedan od obimnijih akata u istoriji autorskog prava na nivou EU, imajući u vidu da se njen tekst sastoji od čak 86 recitala i 32 člana. Direktiva je podeljena na pet naslova u koje pored opštih odredbi spadaju i mere za prilagođavanje izuzetaka i ograničenja digitalnom i prekograničnom okruženju, mere za poboljšavanje praksi licenciranja i osiguravanje šireg pristupa sadržaju i mere za stvaranje funkcionalnog tržišta za autorsko pravo, kao i završne odredbe.

Direktiva je nastala kao potreba da se relevantni propisi na nivou EU usklade sa brzim tehnološkim razvojem koji je promenio način stvaranja, proizvodnje i iskorišćavanja autorskih i srodnih dela. Naime, Direktiva je doneta kako bi se konačno rešio problem pravne nesigurnosti prilikom digitalnog i prekograničnog korišćenja zaštićenih dela, kako za same nosioce autorskih i srodnih prava, tako i za korisnike njihovih dela. Odredbe Direktive donete su sa ciljem da naprave ravnotežu između sukobljenih interesa učesnika na digitalnom i prekograničnom tržištu. Kao što je i u samom tekstu Direktive navedeno, ista ima cilj:

- da reguliše odnose između nosilaca autorskih i srodnih prava, ali i korisnika njihovih dela;
- da osigura širok pristup sadržaju;
- da obezbedi pravednu naknadu za stvaraoce istog;
- da priznaje pravo na profit pojedinca, ali da ima u vidu i javni interes i značaj koji pristup sadržaju ima za evropsko kulturno nasleđe, te u tom smislu propisuje izuzetke;

¹⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-HR/TXT/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN>

- da njene odredbe stvore efikasne mehanizme licenciranja, ali i jednako efikasne mehanizme njenog opoziva;
- da njene odredbe poštuju pravo javnosti da bude informisana, ali i priznaju organizacijski i finansijski doprinos izdavača u proizvodnji vesti, kao i značaj koji opstanak izdavačke industrije ima za dostupnost pouzdanih informacija.

2.3. Opšte odredbe

U ovom delu Direktive definisan je njen predmet i područje primene, a date su i definicije određenih pojmova u cilju boljeg razumevanja njenih odredbi. Naime, predviđeno je da Direktiva treba dodatno da harmonizuje propise EU koji se odnose na materiju autorskih i srodnih prava, sa posebnim fokusom na digitalna i prekogranična korišćenja zaštićenog sadržaja. Članom 1 predviđeno je da se Direktivom utvrđuju pravila o izuzecima i ograničenjima koja se tiču autorskih i srodnih prava i olakšava licenciranje, ali i dodatno osigurava tržište za iskorišćavanje dela i drugih predmeta zaštite u delu koji dobro funkcioniše. Direktiva ne utiče na postojeća pravila u EU, osim u izričito navedenim slučajevima.

2.4. Mere za prilagođavanje izuzetaka i ograničenja digitalnom i prekograničnom okruženju

U ovom odeljku Direktiva predviđa nekoliko izuzetaka i ograničenja koje države članice moraju ne samo da predvide u okviru svog nacionalnog zakonodavstva, već i da osiguraju da ovi izuzeci ostanu izvan autonomije volje ugovornih strana (moraju da se nađu u nacionalnom zakonodavstvu kao odredbe prinudnih propisa koje ne mogu da se menjaju saglasnošću volja ugovornih strana).

Prva dva izuzetka odnose se na tzv. rudarenje teksta i podataka, odnosno na „*svaku automatizovanu analitičku tehniku čiji je cilj analiza teksta i podataka u digitalnom obliku radi stvaranja informacija koje uključuju ali se ne ograničavaju na uzorke, trendove i korelacije*“¹⁷. Naime, rudarenje teksta i podataka je u današnje vreme od izuzetne važnosti za sticanje novih znanja i otkrivanje trendova. Međutim, rudarenje teksta i podataka može vrlo lako uključivati radnje zaštićene autorskim pravom – baze podataka, te je bilo potrebno predvideti neke legitimne izuzetke od ove zaštite.

Izuzeci su predviđeni u slučaju rudarenja teksta i podataka u naučne svrhe za slučaj naučnog istraživanja, kao i u slučaju reprodukcije i izvlačenja teksta kome se može zakonito pristupiti u te svrhe.

17 DIRECTIVE (EU) 2019/790 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (Text with EEA relevance)

Treći izuzetak odnosi se na digitalnu i prekograničnu nastavu koja se odvija na nekomercijalnoj osnovi, a sa ciljem davanja primera prilikom nastave, uz veliku slobodu država članica da na nacionalnom nivou ograniče domet ove odredbe. Poslednji izuzetak tiče se očuvanja kulturne baštine, odnosno rudarenja teksta i podataka u te svrhe od strane nadležnih institucija.

Iako je ovaj odeljak većinom zapažen od strane javnosti po svojim pozitivnim aspektima, kritičari ističu da su izuzeci određeni vrlo usko, kao i da ovako postavljeni neće voditi harmonizaciji sistema izuzetaka u EU, pre svega zbog toga što je državama članicama ostavljena prevelika sloboda kako za interpretaciju odredbi, tako i za propisivanje ovih izuzetaka na nacionalnom nivou, te je ovaj odeljak u delu javnosti proglašen i kao još jedna „promašena šansa“¹⁸ za pružanje pravne sigurnosti zainteresovanim licima na nivou EU.

2.5. Mere za poboljšavanje praksi licenciranja i osiguravanje šireg pristupa sadržaju

U ovom delu Direktiva je podeljena na nekoliko poglavlja, od kojih se prvo odnosi na predmete zaštite koji su nedostupni na tržištu. Naime, u ovom poglavlju je predviđena mogućnost reprezentativnim organizacijama za kolektivno ostvarivanje prava da sa institucijama kulturne baštine zaključe ugovor o neisključivoj licenci¹⁹ na delima koji se nalaze u trajnim zbirkama ovih institucija, a sve to na nekomercijalnoj osnovi. Interesantno je da se nosiocima prava ostavlja mogućnost da svoja dela isključe ne samo iz organizacija za kolektivno ostvarivanje prava nego i iz ovog mehanizma licenciranja, kako generalno tako i u pojedinačnom slučaju. U poglavlju je predviđen i izuzetak koji se odnosi na pravo institucija kulturne baštine da stave na raspolaganje u nekomercijalne svrhe i druga dela i predmete zaštite koji su nedostupni na tržištu, a ulaze trajno u njihove zbirke, kao i kada za određenu vrstu dela ne postoji organizacija za kolektivno ostvarivanje prava (koja ispunjava uslove u odnosu na reprezentativnost ili u odnosu na jednako postupanje prema svim nosiocima prava nad tom vrstom dela). Interesantna je i činjenica da je u slučaju navedenog izuzetka institucija kulturne baštine primorana da deluje isključivo u okviru granica države u kojoj institucija ima sedište, dok u slučaju samog pravila ovakvo ograničenje ne postoji, te institucije kulturnih baština mogu da dopuste korišćenje dela u bilo kojoj državi članici. Na kraju, predviđeno je da se u cilju poštovanja ove odredbe podstiču dijalozi između zainteresovanih strana, kao i da se osnuje jedinstveni onlajn portal²⁰ pred upravom

18 <https://eua.eu/news/150eu-copyright-reform-european-parliament-vote-is-a-missed-opportunity-to-bolster-ci.html>

19 Neisključiva licenca ili tzv. prosta licenca je licenca koja ne sprečava davaoca licence da iskorišćava predmet licence niti da ga dalje ustupa drugim licima. Ova licenca razlikuje se od tzv. isključive licence koja njenom sticaocu obezbeđuje isključivo pravo na iskorišćavanje predmeta licence i koja se mora izričito ugovoriti (najčešće se ovom licencom pribavlja isključivo ovlašćenje na proizvodnju i stavljanje u promet određene robe).

20 Član 10 stav 1 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

Zavoda za intelektualnu svojinu pri EU.

Sledeće poglavlje odnosi se na prošireno dejstvo kolektivnog licenciranja, a ono što je najbitnije jeste da su konačno taksativno nabrojani uslovi koje organizacija za kolektivno ostvarivanje mora da ispunjava:

- reprezentativnost;
- garancije jednakog postupanja sa svim nosiocima prava i jednakih uslova licenciranja;
- opciju isključivanja svojih dela iz mehanizma licenciranja za nosioce;
- efikasne mere informisanja.

Treće poglavlje se odnosi na pristup audio-vizuelnim delima na platformama za tzv. video na zahtev i dostupnost ovih dela. U ovom poglavlju predviđena je obaveza država članica da imenuju ovlašćene posrednike odnosno nepristrasna tela kako bi pružili pomoć zainteresovanim stranama u postizanju sporazuma koji se tiču ovih dela.

I na kraju, četvrto poglavlje sadrži odredbu koja se tiče dela vizuelne umetnosti u javnom domenu. Naime, ovo poglavlje odnosi se na dela vizuelne umetnosti čiji je rok zaštite istekao, te je navedeno da materijal nastao reprodukcijom takvog dela ne podleže autorskom pravu i srodnim pravima, nego se nalazi u javnom domenu kao i samo delo na koje se odnosi. Kao izuzetak navedena je jedino situacija u kojoj materijal koji nastaje kao posledica reprodukcije sam po sebi predstavlja original, odnosno autorovu intelektualnu tvorevinu.

Interesantna je i činjenica da se ovo poglavlje nije našlo u okviru prvog predloga Direktive, te je upravo ono jedan od svedoka napretka finalnog teksta u odnosu na njegov prvi predlog²¹, jer je postojanje ove odredbe ne samo potrebno već i opravdano. Naime, odredbe ovog poglavlja predviđene su pre svega sa ciljem da se nađe ravnoteža između interesa institucija za očuvanje kulturnog nasleđa i interesa javnosti da slobodno pristupi delima. Nesumnjivo je da ova odredba doprinosi promociji kulture i bogaćenju evropskog kulturnog nasleđa. Svakako, druga vrednost ove odredbe je što ona zaista daje uniformno rešenje i samim tim i unosi pravnu sigurnost u protok dela vizuelne umetnosti u javnom domenu, čije će reprodukcije od sada moći slobodno da se koriste na teritoriji EU.

Ova odredba ima ogroman značaj upravo zbog prakse mnogih država (Italija, Nemačka, Švedska i dr.) da štite reprodukcije dela vizuelne umetnosti i da im time daju ekskluzivno pravo, što zapravo znači da se dela na ovaj način povlače iz javnog domena. Najbolji primer prethodno navedenog jeste široko rasprostranjena praksa muzeja da traže ovu vrstu zaštite za dela koja se nalaze u njihovim kolekcijama (primer je Muzej Prado u Španiji, koji je tražio zaštitu autorskih prava nad delom umet-

nika koji nije živ već 350 godina²²). Ova odredba znači da se neće štiti ni digitalne reprodukcije umetničkih slika/skulptura (s tim što ovde treba imati u vidu da će dovoljno originalna dela ove vrste ipak biti zaštićena).

Ono na šta kritičari ipak skreću pažnju jeste da je propuštena prilika da se predvidi i efikasan mehanizam za prevenciju prevarnog autorskog zahteva²³.

2.6. Mere za stvaranje funkcionalnog tržišta za promet subjektivnih autorskih prava

Upravo u okviru ovog naslova našli su se najkontroverzniji članovi ove direktive:

ČLAN 15 – NOVO PRAVO IZDAVAČA (MEDIJA AGENCIJA) INFORMATIVNIH PUBLIKACIJA U POGLEDU NJIHOVOG KORIŠĆENJA NA INTERNETU (TZV. TAKSA NA LINK)

Ovim članom predviđeno je ekskluzivno pravo izdavača (osnovanih na teritoriji EU) da izričito zabrane/dozvole reprodukciju i stavljanje na raspolaganje javnosti svoje internet publikacije u pogledu internetskih korišćenja od strane pružalaca usluga informacijskog društva. Predviđeno je i da se odredbe kojima se uspostavlja ovo pravo ne odnose na pojedinačne korisnike koji ove publikacije koriste privatno i nekomercijalno, kao i da se ovo pravo ne primenjuje na stavljanje poveznica (hyperlinking), korišćenje pojedinačnih reči ili vrlo kratkih isečaka iz informativnih publikacija. Pravo izdavača vremenski je ograničeno, te na njega izdavač ne može da se poziva kada istekne period od dve godine od objave publikacije. Pored ovog ograničenja, pravo izdavača ograničeno je i pravom autora publikacije, koji ima pravo na udeo u prihodima koje izdavač na temelju ovog prava ostvari, kao i pravom drugih korisnika ovlašćenih od strane samog autora, u slučaju kada izdavač nema isključivu licencu na publikaciji.

Među obrazloženjima za uvođenje ove odredbe u samoj Direktivi navedena je potreba da se izdavačima prizna organizacijski i finansijski doprinos u proizvodnji ovih publikacija, kako bi se pre svega osigurala održivost ove profesije, a samim tim i proizvodnja pouzdanih informacija. Direktiva u tekstu ne negira izuzetan značaj koji slobodan pristup informacijama ima za javnu raspravu i očuvanje demokratskog društva kakvo danas znamo. Međutim, ističe činjenicu da u postojećem društvu mnogi učesnici tržišta grade ceo biznis model upravo na eksploataciji ovih informativnih publikacija i na ovom osnovu ostvaruju ogromnu dobit, dok izdavač i autori ostaju bez ikakve naknade za korišćenje.

22 <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/judith-at-the-banquet-of-holofernes-previously/08f69e61-f7c5-43f9-a76d-b24fbd63681?searchid=83276974-5ac1-9507-a0ec-9f755e87b0f1>
<https://www.communia-association.org/2019/06/25/implementing-copyright-directive-protecting-public-domain-article-14/>

23 Odnosno zahteva koji se odnose na dela koja već pripadaju javnom domenu, te kao takva nisu podobna za autorskopravnu zaštitu u skladu sa odredbama Direktive.

21 [EN-HR/TXT/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-HTML/?uri=CELEX:32019L0790&from=EN)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN>

Upravo je odredba koja se tiče naknade za „pozajmljivanje“ internet publikacija na internetu podstakla dijalog između izdavača, akademika, političara i lica relevantnih za sektor interneta i građanski sektor uopšte²⁴. Ono što je očigledno jeste da je tradicionalna novinarska profesija ugrožena – svake godine novinari gube radna mesta kako na nacionalnom tako i na regionalnom nivou, autori i izdavači troše ogromnu količinu vremena i novca, prvo u istraživanju, a onda i u izradi kvalitetnih novinskih članaka, a svoj rad ne uspevaju adekvatno da naplate. Pored tzv. sakupljača onlajn vesti i servisa za medijski monitoring, koji su retko spremni da plate naknadu za korišćenje novinskih članaka, jednako veliki problem su s jedne strane i preference korisnika koji više nisu spremni da plate kvalitetno novinarstvo, već se okreću informisanju putem društvenih mreža, a s druge strane jeftinih tabloida kao direktne konkurencije.

Naime, relevantna javnost je pozdravila želju da se pravi korisnik na širok pristup kvalitetnim i blagovremenim informacijama konačno rame uz rame stavi i interes lica koja takav sadržaj proizvode. Međutim ostalo je upitno da li je ova odredba bila pravi način da se to uradi.

Ono na šta kritičari odredbe skreću pažnju jeste mogućnost da upravo tabloidi zloupotrebe ovo pravo i opredele naknadu za korišćenje svojih publikacija u minimalnom iznosu ili je ne opredele uopšte, što će dovesti do još veće rasprostranjenosti informacijskog poremećaja. Ovo neće biti problematično samo za proizvođače informativnih publikacija već i za javnost, jer će u ovom slučaju tabloidi neke interesne grupe, koji već profitiraju od proizvodnje takvih vesti, ostvariti još veću vidljivost i potpuno potisnuti proizvođače koji su opredelili adekvatnu naknadu za proizvodnju kvalitetnih vesti, što će ujedno biti „poslednji ekser u kovčegu“ za istraživačko novinarstvo.

Takođe, prema kritičarima, druga opasnost po opstanak novinara i izdavača leži u apsolutnom monopolu koji Google platforma ima na tržištu. Naime, prema njihovom mišljenju, Google ima bar dva načina da zloupotrebi ovu odredbu Direktive. Prvo, može da odbije da plati naknadu za korišćenje publikacija određenih proizvođača ukoliko je smatra prevelikom, a kako upravo Google kontroliše i pozicioniranje na Google pretraživanju, ovo može da rezultira nedovoljnom vidljivošću ovih proizvođača, a samim tim i velikim finansijskim gubicima na osnovu iste odredbe koja je trebalo da im donese dobit. Upravo ovo se i desilo kada su neke zemlje pokušale da uvrste slične odredbe na nacionalnom planu (primer Nemačke i izdavača Axel Springera koji je ograničio pristup Google pretraživaču svojim publikacijama zbog nemogućnosti adekvatnog licenciranja svog sadržaja, što je rezultiralo padom od čak 40% na Google pretraživaču i velikim materijalnim gubicima, usled čega su bili prinuđeni da obustave ovo ograničenje²⁴). Druga mogućnost zloupotrebe, kako od strane platforme Google, tako i od strane drugih komercijalnih platformi, leži u izuzetku koji je apstraktno postavljen, a odnosi se na korišćenje „*pojedinačnih reči*

u vrlo kratkih isečaka“ za koji se ne duguje naknada. Ukoliko zemlje u nacionalnim propisima ne pojasne dovoljno ove pojmove ili ih postave preširoko, upravo ovaj izuzetak će pružiti ogroman prostor za izbegavanje plaćanja naknade za korišćenje publikacija.

I na kraju, kritičari u ovoj odredbi ne vide samo opasnost za izdavače vesti već i za korisnike, druge komercijalne platforme kao i za same autore informativnih publikacija²⁴. Naime, za korisnike može da bude opasna činjenica da komercijalne platforme nisu dovoljno precizno definisane, te postoji mogućnost da ova odredba direktive „pogodi“ i blogove, ili Facebook stranice koje vode pojedinci a imaju veliki domašaj, odnosno brojnu publiku. Ova odredba može značiti kraj i za nove komercijalne platforme koje imaju želju da se bave medijskim monitoringom ili sakupljanjem onlajn vesti jer će one teško biti u mogućnosti da pokriju troškove licenciranja kod izdavača, čime će Google imati još čvršću poziciju na tržištu i potpuni monopol kada sa tržišta budu potisnuti „mali igrači“. Što se autora tiče, čak i ukoliko izdavači uspeju da ostvare neki udeo u dobiti komercijalne platforme, postavlja se pitanje koliko „deo tog kolača“ će na kraju pripasti autoru.

ČLAN 17 – ODGOVORNOST PRUŽALACA USLUGA DELJENJA SADRŽAJA PUTEM INTERNETA – „RAS-KORAK U VREDNOSTI“ ILI „FILTRIRANJE SADRŽAJA“

Ova odredba odnosi se na pružaoce usluga deljenja sadržaja putem interneta, odnosno na platforme koje u komercijalne svrhe pohranjuju sadržaj zaštićen autorskim pravom, a zatim dozvoljavaju svojim korisnicima da taj sadržaj učitaju i dele, dok ga oni organizuju i promovišu (npr. Facebook, Youtube, Vimeo i dr.).

Upravo njima Direktiva nameće obavezu da od autora čiji se sadržaj deli na njihovoj platformi pribave adekvatno odobrenje za radnje deljenja kako bi izbegle odgovornost. Ukoliko pak platforme ne pribave potrebno odobrenje od autora, predviđeno je da su odgovorne za svako neovlašćeno saopštavanje javnosti kao stavljanje na raspolaganje javnosti dela zaštićenih autorskim i srodnim pravima na njima.

Pored pribavljanja odobrenja od autora (npr. licencom), platforme ovu odgovornost mogu da izbegnu samo ukoliko dokažu da su:

- preuzele sve u svojoj moći kako bi dobile odobrenje od autora;
- preuzele sve u svojoj moći, u skladu sa visokim sektorskim standardima profesionalne pažnje, kako bi zaštićena dela učinile nedostupnim;
- nakon dobijenog obaveštenja od autora delovale bez odlaganja u cilju onemogućavanja daljeg pristupa zaštićenom sadržaju, a zatim isti, takođe bez odlaganja, uklonile.

24 <https://www.ivir.nl/academics-against-press-publishers-right/>
<https://www.ft.com/content/30e461bc-305c-11e9-8744-e7016697f225>

Iz ove odredbe izuzet je sadržaj koji predstavlja citat, kritiku, osvrt, kao i dela parodije, karikature ili pastiša. Izuzeti su i tzv. novi pružaoci usluga²⁵ deljenja sadržaja putem interneta čije su usluge na raspolaganju kraće od 3 godine, sa godišnjim prometom manjim od 3 miliona i publikom koja ne premašuje 5 miliona lica u jednom mesecu.

Potpuno je očigledno da je ova odredba usmerena na smanjenje raskoraka u vrednosti dobiti koju od svojih dela ostvaruju autori s jedne strane i velike platforme s druge strane. Ono što se i u samoj Direktivi konstatuje jeste da su velike platforme kao Youtube napravile revoluciju u raznolikosti i lakoći sa kojom danas može da se pristupi sadržaju, što je od neprocenjivog značaja za internet kakav danas znamo. S druge strane, dok ove platforme indirektno ili direktno zarađuju ogromne količine novca na svojim biznis modelima, za današnje autore sadržaja postalo je skoro nemoguće da utvrde da li se njihova dela koriste i pod kojim uslovima. Direktiva rešenje za ovaj problem vidi u razvoju tržišta za licenciranje između imalaca autorskih i srodnih prava i platformi preko kojih se njihov sadržaj deli, čime bi se obezbedilo da pored platformi i autori prime odgovarajuću naknadu za korišćenje svojih dela.

Upravo ova odredba naišla je na najintenzivniju kritiku relevantne javnosti. Pre svega, prema rečima kritičara, ova odredba je proglašena za kraj interneta kakvog danas znamo i početak interneta koji će postati sredstvo za nadzor i kontrolu svojih korisnika, odnosno početak mračnih dana za internet slobode²⁶. Naime, imajući u vidu količinu sadržaja koji se svakodnevno kreće po velikim platformama, kao i broj korisnika, kritičari ističu da je jedini način da se izbegne Direktivom uspostavljena odgovornost - uvođenje napredne tehnologije sposobne da prepozna i filtrira sadržaj zaštićen autorskim i srodnim pravima. S gledišta nevladinih organizacija ovakav monitoring sadržaja predstavlja u najmanju ruku povredu ljudskih prava korisnika²⁷. S gledišta manjih platformi, upravo one će biti uništene ovom odredbom, jer su one te koje neće imati sredstava da omoguće dovoljno naprednu tehnologiju za filtriranje sadržaja, te neće biti u stanju da odgovore na zahteve Direktive. S gledišta korisnika i šire javnosti, ukoliko platforme ulože novac u novu tehnologiju, šta ih sprečava da istu ubuduće koriste i u druge svrhe, kao što je na primer filtriranje sadržaja koji daje kritički osvrt na neku vlast? Dalje, s gledišta samo tehnologije, koliko napredna ona mora da bude da ne bi filtrirala i dela parodije/karikature zajedno sa autorskim delom na koje se odnose? Prema rečima eksperata, verovatno će i one kao zakoniti sadržaj biti blokirane za-

jedno sa sadržajem koji je nezakonit, uz eventualno mogućnost imao prava nad tim sadržajem da uloži žalbu platformi (opet se postavlja pitanje koliko će efikasni biti i ti mehanizmi platforme). S gledišta kritičara samog teksta Direktive, postavlja se pitanje da li će nedovoljna jasnoća odredbi („*uradili sve u svojoj moći*” npr.) ići na štetu ili u prilog platformama u određenim državama. Naime, ovako postavljena odredba koja će se dalje tumačiti od strane svake države i njenih sudova, dovešće do potpune pravne nesigurnosti svih zainteresovanih strana.

Imajući u vidu da je propisana i obaveza organizovanja dijaloga o primeni člana 17 između zainteresovanih strana pred Komisijom EU, svetska javnost može samo da čeka rezultate ovih dijaloga kako bi se videle najbolje prakse u vezi sa ovom odredbom i sve njene stvarne posledice.

Poslednje poglavlje propisuje obaveze isplate pravične naknade u vezi sa ugovorima o iskorišćavanju, sklopljenim sa autorima i izvođačima, ili pitanje u kome kritičari vide pravi raskorak u vrednosti u svetu autorskih prava²⁸. Ono što se mora predvideti u ugovorima jeste srazmerna i odgovarajuća naknada za autore/izvođače, transparentnost u vezi sa ovim ugovorima, mehanizmi za njihovo prilagođavanje nakon promenjenih okolnosti i postupak alternativnog rešavanja sporova koji iz ovih ugovora poteknu, kao i pravo na opoziv.

Završne odredbe

I na kraju, predviđeno je da se odredbe Direktive primenjuju na dela autorskog i srodnog prava zaštićena od 7. juna 2021, dok se samo na sporazume o licenciranju i prenosu prava autora i izvođača obaveza transparentnosti primenjuje od 7. juna 2022.

2.7. Zaključak

Ono što će svakako biti zanimljivo videti jeste na koji način će države članice implementirati odredbe Direktive u svoje nacionalno zakonodavstvo, a nakon toga i na koji način će sudovi tumačiti iste. Svakako će praksa najbolje pokazati da li su ove odredbe uspele da naprave ravnotežu između svih učesnika na tržištu koji koriste dela zaštićena autorskim i srodnim pravima, kao i u kojoj meri su „neverne Tome” bile u pravu. Jasno je da se postojeći pravni okviri moraju menjati dok god se ne uspostavi adekvatan balans između interesa svih učesnika na ovom tržištu, a vreme će pokazati na koji način je Direktiva doprinela tome.

25 odnosno pružaoci usluga deljenja sadržaja na internetu, čiji godišnji promet ne prelazi iznos od 10 miliona evra, sa prosečnim brojem posetilaca na mesečnom nivou manjim od 5 miliona.

26 <https://fee.org/articles/europes-censorious-new-copyright-directive-is-the-end-of-the-internet-as-we-know-it/>

27 <https://openmedia.org/en/open-letter-57-ngos-ask-deletion-eu-copyright-censorship-filter>
<https://copybuzz.com/copyright/50-human-rights-media-freedom-ngos-ask-eu-delete-censorship-filter-stop-madness/>

28 <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2019/01/20/unwaivable-equitable-remuneration-rights-for-performers-disruption-or-balancing-of-interests/>

3. PREGLED ODREDBI ZAKONA O AUTORSKIM I SRODNIM PRAVIMA OD VAŽNOSTI ZA NOVINARSKU DELATNOST I MEDIJE SA SUDSKOM PRAKSOM

3.1. Pojam autorskog dela

Da bi se razumelo autorsko pravo kao grana prava, sa svojim principima i pravima i obavezama koje daje ili nameće subjektima, neophodno je razumeti definiciju autorskog dela i razložiti je radi analize svakog njenog elementa.

Prema svojoj zvaničnoj definiciji, autorsko delo je originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine.

Dakle, odmah možemo da primetimo da autorsko delo mora biti originalno, odnosno da se izdvaja od svega što već postoji. Naime, „autorsko delo nije originalno ako je rezultat podražavanja ili imitacije već postojećih dela, bez specifičnog i individualnog duhovnog pečata autora koji ga razlikuje od drugih dela”.²⁹ Da li je neko delo originalno ili ne neće nužno zavisiti od broja i količine preuzetih elemenata drugog dela (npr. broj karaktera ili reči), već se moraju razmotriti i drugi elementi oba dela, poput radnje ako je u pitanju književno delo, karaktera likova ili vlastitih imenica. Takođe, kod filmskih dela ili fotografija treba oceniti kompoziciju, boje, scenografiju itd.

Takođe, fotografija koja primarno ističe umetničku ličnost autora predstavlja njegovu originalnu duhovnu tvorevinu, odnosno autorsko delo.

Neophodni stepen originalnosti koji je dovoljan da bi delo uživalo autorskopravnu zaštitu procenjuje se u svakom konkretnom slučaju. U slučaju spora može biti cenjen po slobodnom sudijskom uverenju, odnosno dokazima iznetim od strane parničnih strana. Ukoliko sud oceni da nema dovoljno stručnog znanja, na predlog neke od strana može odlučiti da se sprovede dokazni postupak veštačenjem, gde će stručno lice utvrditi da li je neko delo originalno ili ne.

Drugi važan element pojma autorskog dela je forma. Naime, da bi autorsko delo uživalo autorskopravnu zaštitu, mora biti izraženo u nekoj formi, koja ne mora nužno da bude materijalna, već može biti i elektronska, pa čak i u obliku izgovorenih reči ili pokreta.

Treći važan element definicije je veza između dela i njegovog autora. Autorsko delo može biti stvoreno samo od strane čoveka, odnosno isto mora biti rezultat njegovog duha. Stoga, autorom se ne može smatrati pravno lice po čijem je nalogu neko delo stvoreno. Autorom se takođe smatra i lice čije su ime, pseudonim ili znak naznačeni na primercima dela ili navedeni prilikom objavljivanja dela, dok se ne dokaže drukčije. Tako, da bi ostvario autorskopravnu zaštitu, autor ne mora koristiti svoje lično ime, već po svom izboru delo može označiti i pseudonimom ili odlučiti da ga ne obeleži. Stoga možemo zaključiti da neobeležavanje autorskog dela imenom autora ne utiče na autorstvo, ali je svakako poželjno označiti delo radi sprečavanja odnosno umanjenja mogućnosti nezakonitog preuzimanja. Naročito kada su u pitanju opšte poznata dela za koja se ne može jasno i nedvosmisleno utvrditi kom autoru pripadaju.

29 Iz Rešenja Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 405/2013 od 15.5.2014. godine

Zakon je naveo nekoliko uobičajenih oblika u kojima se može izraziti autorsko delo, ali se nije ograničio samo na njih, tako da autorsko delo može biti sve što se podvodi pod njegovu zakonsku definiciju. S tim u vezi, autorskim delima se mogu smatrati naročito:

- pisana dela (knjige, brošure, članci, prevodi, računarski programi u bilo kojem obliku njihovog izražavanja, uključujući i pripremni materijal za njihovu izradu i dr.);
- govorna dela (predavanja, govori, besede i dr.);
- dramska, dramsko-muzička, koreografska i pantomimska dela, kao i dela koja potiču iz folklora;
- muzička dela, sa rečima ili bez reči,
- filmska dela (kinematografska i televizijska dela);
- dela likovne umetnosti (slike, crteži, skice, grafike, skulpture i dr.);
- dela arhitekture, primenjene umetnosti i industrijskog oblikovanja;
- kartografska dela (geografske i topografske karte);
- planovi, skice, makete i fotografije;
- pozorišna režija;
- zbirke (enciklopedija, zbornik, antologija, izabrana dela, muzička zbirka, zbirka fotografija, grafička mapa, izložba i sl.);
- zbirke narodnih književnih i umetničkih tvorevina;
- zbirka dokumenata, sudskih odluka i slične građe;
- baza podataka, bez obzira na to u kojoj je formi, a koja s obzirom na izbor i raspored sastavnih delova ispunjava napred navedene uslove potrebne da bi se smatrala autorskim delom.

Važno je napomenuti da zaštita zbirke autorskih dela ni na koji način ne ograničava prava autora na dela koja su sastavni deo zbirke.

Nezavršeno delo koje ispunjava uslove po pitanju originalnosti i forme takođe se smatra autorskim.

Autorskopravnom zaštitom nisu obuhvaćene opšte ideje, postupci, metode rada ili matematički koncepti kao takvi, kao ni načela, principi i uputstva koji su sadržani u autorskom delu.

Ne smatraju se autorskim delom:

- zakoni, podzakonski akti i drugi propisi;
- službeni materijali državnih organa i organa koji obavljaju javnu funkciju;
- službeni prevodi propisa i službenih materijala državnih organa i organa koji obavljaju javnu funkciju;
- podnesci i drugi akti u upravnom ili sudskom postupku.

3.2. Vrste subjektivnih autorskih prava

Autorska prava se mogu podeliti na moralna i imovinska i to po kriterijumu vrste i prirode ovlašćenja koja dodeljuju svojim imaocima. Moralna prava pripadaju

autoru i vezana su za njegovu ličnost, dok imovinska pripadaju takođe autoru, ali i drugim nosiocima prava kojima ista mogu biti ustupljena od strane autora, odnosno koja su stečena na osnovu zakona.

Ova podela se proteže i na prenosivost, trajanje i neka od veoma važnih svojstava za svako od ovih ovlašćenja.

3.2.1. Moralna autorska prava (Ličnopravna ovlašćenja)

Iako je zakonski termin za ovu vrstu subjektivnih prava „moralna autorska prava“, ispravniji je teorijskopravni naziv „ličnopravna ovlašćenja“. Međutim, s obzirom na vezanost zakonskom terminologijom, u komunikaciji sa sudovima i pravnim aktima treba koristiti naziv „moralna autorska prava“.

Postoji nekoliko oblika moralnih autorskih prava:

- pravo paterniteta (pravo na priznanje autorskog dela) - autor ima isključivo pravo da bude priznat i prepoznat kao autor određenog dela;
- pravo na naznačenje imena autora;
- pravo na objavljivanje - autor ima ekskluzivno pravo da samostalno odluči da li će svoje delo i u kojoj meri objavljivati. Takođe, do objavljivanja dela autor ima isključivo pravo da javno izdaje obaveštenja o delu, da opisuje delo i njegovu sadržinu. (Pre premijere filma, autor ima isključivo pravo da daje informacije o filmu i objavljuje inserte i trejlere.);
- pravo na zaštitu integriteta dela - autor ima isključivo pravo da štiti integritet svog dela, i to naročito da se suprotstavlja izmenama svog dela od strane neovlašćenih lica, javnom saopštavanju svog dela u izmenjenoj ili nepotpunoj formi, vodeći računa o konkretnom obliku saopštavanja dela i dobroj poslovnoj praksi, kao i da daje dozvolu za preradu svog dela. Jedna od najčešćih povreda moralnih autorskih prava koju prave mediji jeste povreda integriteta dela – konkretno fotografije. Kropovanje, pisanje teksta preko fotografija, promena tona boje, kontrasta ili svetlosti fotografije nisu dozvoljeni bez saglasnosti autora. Druga najčešća povreda je nenavođenje imena autora prilikom saopštavanja dela³⁰;
- pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela – samo autor ima pravo da se suprotstavi iskorišćavanju svog dela na način koji ugrožava ili može ugroziti njegovu čast ili ugled.

Moralna imovinska prava nisu prenosiva i pripadaju

30 Presuda Apelacionog suda u Beogradu, GŽ4 161/2017 od 9.2.2018. godine: *S obzirom na pravnu prirodu i dejstvo autorskog prava, isključivo je ovlašćenje autora da izmeni svoje delo, a njegova moralna prava ne podležu ukidanju ili ograničenju. Iz obrazloženja: Treba naročito istaći da navedene izmene tuženi nije mogao izvršiti bez odobrenja tužilje, čak ni na izričit zahtev ministarstva, odnosno drugog organa ili pravnog subjekta, imajući u vidu da je autorsko pravo po svojoj prirodi apsolutno i da deluje erga omnes.*

samo tvorcu dela, odnosno autoru i ne mogu biti preneti na drugo lice nikakvim pravnim poslom, tj. nosilac moralnih autorskih prava može biti samo autor. Ovim ovlašćenjima koja su vezana strogo za ličnost autora ne može se trgovati, odnosno nije moguće potpisati ugovor gde je predmet prenos autorstva na dela. Međutim, ugovorom se može prenositi druga vrsta autorskih prava – imovinska.

Prilikom saopštavanja tuđeg autorskog dela, odnosno preuzimanja tuđeg sadržaja, nije dovoljno navesti samo naziv izvora u smislu npr. medija kao nosioca imovinskih autorskih prava, već je neophodno označiti i imena autora teksta odnosno fotografija koje su preuzete. Čak i ukoliko osnovni izvor informacije nije naveo imena autora, neobjavljivanje njegovog imena uz preuzeti sadržaj smatra se povredom moralnih autorskih prava.

Dakle, moralno autorsko pravo autora fotografije povređeno je neovlašćenim objavljivanjem fotografije bez označenja imena, odnosno pseudonima autora i bez njegove saglasnosti, kao i objavljivanjem fotografije u izmenjenoj formi u odnosu na original.³¹

3.2.2. Imovinska autorska prava (Imovinskopravna ovlašćenja)

Kao i u slučaju ličnih ovlašćenja, teorijskopravni termin imovinskih autorskih prava je „imovinskopravna ovlašćenja“. Postoji nekoliko vrsta subjektivnih imovinskih autorskih prava:

- pravo na umnožavanje dela;
- pravo stavljanja primeraka dela u promet;
- pravo davanja primeraka dela u zakup;
- pravo izvođenja;
- pravo predstavljanja;
- pravo emitovanja;
- pravo reemitovanja;
- pravo satelitskog emitovanja;
- pravo kablovskog reemitovanja;
- pravo na javno saopštavanje, uključujući interaktivno činjenoje dela dostupnim javnosti;
- pravo na prilagođavanje, aranžiranje i drugu izmenu dela;
- pravo javnog saopštavanja dela koje se emituje;
- pravo javnog saopštavanja dela sa nosača zvuka ili slike;
- pravo na pristup primerku dela;
- pravo sleđenja;
- pravo zabrane izlaganja originalnog primerka dela likovne umetnosti;
- preče pravo autora na preradu primerka dela arhitekture;
- pravo autora na posebnu naknadu;
- pravo autora na naknadu za davanje na posluđu.

Za razliku od moralnih, imovinska autorska prava su

31 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 7960/2013 od 29.1.2014. godine

prenosiva i autor ih ugovorom može ustupiti drugom pravnom ili fizičkom licu na trajno ili privremeno korišćenje, sa naknadom ili bez nje. Dakle nosilac imovinskog autorskog prava može biti ili izvorno – sam autor, zatim njegov naslednik ili drugo lice na koje autor prenese svoje pravo.

Moralna autorska prava su vremenski neograničena, dok za imovinska važe zakonska ograničenja u pogledu trajanja.

Imovinska autorska prava mogu pripadati autorima, ali za razliku od moralnih subjektivnih autorskih prava, i drugim subjektima kojima je autor ustupio autorska prava, odnosno na koje ih je kasniji nosilac subjektivnih prava dalje preneo.

Pored prometa, nosilac prava može ista da stekne i po drugom osnovu. Na primer, poslodavac može da stekne imovinska autorska prava na delima koja je stvorio autor u radnom odnosu i to u periodu od pet godina od trenutka nastanka dela.³²

3.3. Promet imovinskih autorskih prava

Imovinska autorska prava karakteriše prenosivost, kako po osnovu prava nasleđivanja primenom pravila naslednog prava, tako i ugovorom.

Postoji nekoliko vrsta ugovora koji za predmet imaju imovinskopravna ovlašćenja, zavisno od vrste ovlašćenja koja se ustupaju ili prenose, odnosno činjenice da li je autorsko delo nastalo ili se ugovara njegova buduća izrada. Ustupanje može biti učinjeno na isključiv ili neisključiv način, zavisno od obima ovlašćenja koja se prenose na sticaoca i dejstva predmetnog prenosa prema trećim licima.

3.3.1. Razlikovanje ustupanja i prenosa

Kako bismo razumeli promet subjektivnih autorskih ovlašćenja na pravi način i mogli da primenimo zakonske odredbe, najpre je bitno da razumemo razlike između pojmova ustupanje i prenos subjektivnih autorskih prava.

Ustupanje je vezano za tzv. konstitutivni oblik prometa, kod koga izvorna ovlašćenja ostaju kod svog izvornog nosioca (autora ili naslednika), dok se saglasnošću volja (ugovorom) konstituiše novo ovlašćenje, odnosno stvara novo subjektivno pravo koje se ustupa sticaocu. To novokonstituisano ovlašćenje je potrebno odrediti ugovorom, odnosno definisati ga u sadržinskom, teritorijalnom i vremenskom smislu, tj. ugovorom se moraju

32 Presuda Višeg suda u Beogradu, P4 235/17, iz obrazloženja: „Odlučujući o istaknutom prigovoru aktivne legitimacije, sud je našao da je isti neosnovan, imajući u vidu da je protekao rok od pet godina od nastanka i prvog objavljivanja fotografije 2008. godine i da nakon isteka roka od 5 godina, samo autor fotografije može da raspolaze istom, kao i da zahteva zaštitu autorskih prava, ukoliko dođe do povrede.“

tačno definisati granice ovlašćenja koja se ustupaju.³³

Prenos autorskopравnih ovlašćenja predstavlja translativni oblik prenosa, gde se predmetna ovlašćenja (cesijom) prenose sa jednog lica na drugo. Za razliku od ustupanja, u ovom slučaju prenosilac prestaje biti nosilac ovlašćenja, koja bivaju preneti na sticaoca. U našem pravnom sistemu, prenos autorskopравnih ovlašćenja dozvoljen je samo licima kojima su derivatnim putem ustupljena prava, dakle nekim pravnim poslom. Autori, kao i njihovi naslednici, ovlašćeni su da vrše samo ustupanje novokonstituisanih ovlašćenja. Odnosno, kod ustupanja, prenosilac ostaje u posedu izvornih ovlašćenja koja se samo ustupaju sticaocu. Kod prenosa, lice kome je već ugovorom prethodno ustupljeno neko ovlašćenje, može tako ovlašćenje dalje preneti trećem licu, čime njegovo subjektivno pravo prestaje da proizvodi pravno dejstvo.³³

Takođe, ustupanjem imovinskih autorskih prava u neisključivom obimu, autor zadržava ovlašćenje da drugom licu, nezavisno od sticaoca prava, dozvoli izmenu svog autorskog dela.³⁴

3.3.2. Isključivo i neisključivo ustupanje

Kada se određeno ovlašćenje ustupa na isključiv način, to podrazumeva da je sticalac ovlašćen da koristi predmet zaštite autorskog prava sa dejstvom prema trećim licima. Međutim, pored ovlašćenja koja se ogledaju u preduzimanju aktivnih radnji korišćenja koje su ugovorene, sticalac kod isključivog ustupanja ima ovlašćenje i da zabrani trećim licima da vrše pomenute radnje, kao i da koristi sva pravno dozvoljena sredstva u cilju ostvarivanja svojih prava.

Na primer, ako je određeno lice autor nekog teksta koji ima svojstvo autorskog dela, isto može ustupiti izdavaču nekog medija na korišćenje. Ako je ustupanje bilo isključivo, ne može ga dalje ustupati drugima niti ga sam koristiti, a ukoliko ustupanje nije bilo isključivo, autor ostaje nosilac prava i može to delo sam koristiti ili dalje ustupati.

Autor odnosno njegov naslednik mogu biti samo ustupioc ovlašćenja, ne i prenosioci. Međutim, kada su u pitanju lica koja su ustupanjem od strane autora stekla neka ovlašćenja, ona ih mogu dalje ustupiti, ali i preneti drugome.

Promet autorskih prava može se izvršiti nasleđivanjem ili pravnim poslom, odnosno ugovorom.

3.3.3. Nasleđivanje

Nakon smrti autora, njegova imovinska prava prenose se na njegove naslednike i njihovo pravo traje pomenutih 70 godina od trenutka smrti autora.

Moralna prava su neprenosiva, ali naslednici, kao i institucije iz oblasti kulture, dobijaju pravo da se staraju o moralnim pravima autora, koja nisu vremenski ograničena. Staranje o moralnim pravima podrazumeva vršenje ličnopравnih ovlašćenja autora u cilju zaštite integriteta dela i legitimnih interesa autora. Na primer, institucije kulture ne bi smele da dozvole da se lik ili delo nekog znamenitog umetnika koriste u neprikladne svrhe niti za promociju neprikladnih proizvoda. I po stavu sudske prakse, smrću autora njegova imovinska i moralna prava prelaze na naslednike kao prirodne čuvarе uspomena i moralnih interesa preminulog autora. Naslednici autora mogu vršiti ovlašćenja koja se tiču moralnih prava autora, osim prava na objavljivanje neobjavljenog dela, ako je autor to zabranio, kao i prava na izmenu dela. Zaštitu moralnih prava autora koja se tiču paterniteta, integriteta dela i zabrane nedostojnog iskorišćavanja dela mogu, osim naslednika, vršiti i udruženja autora, kao i institucije iz oblasti nauke i umetnosti. Dalje, naslednici se mogu usprotiviti deformisanju i upotrebi dela ukoliko se na taj način vređa čast i ugled autora, što proizlazi iz prava autora da štiti integritet svog dela.³⁴

3.3.4. Saglasnost volja - Ugovor

Nosilac imovinskih autorskih prava ista može ustupiti odnosno preneti ugovorom na drugo lice.

Ustupilac mogu biti samo autor i njegov naslednik, dok se kao prenosilac može javiti lice koje je na osnovu pravnog posla predmetno autorsko pravo ranije steklo.

Zavisno od toga da li ustupilac prenosi pojedina ili sva autorska prava, ustupanje može biti isključivo ili neisključivo.

Nakon isključivog ustupanja niko, pa ni sam autor ili njegov naslednik, ne može koristiti predmetno delo u ugovorenom vremenskom periodu i za ugovorenu teritoriju. Moguće je na isključiv način preneti autorska prava na više lica, pod uslovom da se njihova prava ne preklapaju. Kod neisključivih prenosa sticalac dobija samo tačno određena prava na autorskom delu koja su taksativno navedena samim ugovorom o prenosu.

3.3.5. Autorski ugovor

Autorski ugovor je pravni posao kojim se autorska prava ustupaju ili prenose, delimično ili u celini.

Zakon predviđa da autorski ugovori moraju biti sastavljeni u pismenoj formi.

Zakon ostavlja mogućnost konvalidacije autorskog ugovora koji nije zaključen u pismenoj formi, ukoliko je u celini ispunjen od strane jedne od ugovornih strana. Odnosno, ukoliko je usmeni ugovor o autorskom delu

33 *Ibid.* 215

34 Presuda Vrhovnog suda Srbije, GŽ. 111/05 od 29.12.2005

ispunjen, isti će proizvoditi pravno dejstvo bez obzira na to što nije ispunio zakonski uslov u pogledu forme. Dakle, usmeno zaključeni autorski ugovor proizvodi pravne efekte ako se dokaže njegov sadržaj, odnosno prava i obaveze koje iz njega proizlaze. U tom slučaju se primenjuju odredbe Zakona o obligacionim odnosima koje se odnose na ugovor o delu.³⁵

Takođe, kada je u pitanju izdavački ugovor u pismenoj formi, a potpisan je samo od jedne strane, po stavu sudske prakse proizvođače pravno dejstvo ukoliko je u celosti izvršen, odnosno ukoliko su ugovorne strane izvršile u celini ili pretežnom delu obaveze koje iz njega proističu.³⁵

Takođe, Zakon predviđa izuzetak od obavezne pismene forme kada su u pitanju ugovori čiji je predmet izdavanje članaka, crteža i drugih autorskih priloga u novinama i periodičnoj štampi. Tada ugovor ne mora biti zaključen u pisanoj formi.³⁵

3.3.6. Posebne zakonske odredbe u korist autora

Ako se korišćenjem autorskog dela ostvari dobit koja je u očiglednoj nesrazmeri sa ugovorenom autorskom naknadom, autor odnosno njegov naslednik imaju pravo da traže izmenu autorskog ugovora radi otklanjanja te nesrazmere. Takođe, ako autorska naknada nije ugovorena, a kasnijim korišćenjem dela se ostvari naknada koja premašuje troškove njegovog korišćenja, odnosno koja omogućava plaćanje naknade autoru, isti ima pravo da naknadno traži izmenu ugovora i ugovaranje autorske naknade.

Kod ugovora koji se sastavljaju u pismenoj formi, a naročito kod ugovora po pristanku, sve eventualne nejasnoće u tekstu ugovora tumače se na štetu onoga koji te ugovore sastavlja.³⁶

3.3.7. Bitni elementi autorskog ugovora

Svaki autorski ugovor mora sadržati:

- imena ugovornih strana;
- naziv odnosno identifikaciju autorskog dela;
- prava koja su predmet ustupanja – predmet ugovora;
- autorsku naknadu ukoliko je dogovorena (visina, način i rokovi plaćanja);
- sadržinska, prostorna i vremenska ograničenja, ako postoje.

Autorsko delo koje se prenosi mora biti ugovorom identifikovano, odnosno mora biti određeno ili određivo. To može biti već stvoreno delo, ali i buduće odnosno delo

čija se izrada ugovorom naručuje. Predmet ustupanja ugovorom su imovinska autorska prava.

3.4. Ograničenja autorskih prava – Kada nije potrebna dozvola za objavljivanje

Nijedan oblik svojine ne daje potpunu vlast nad predmetom svojine (*plena in re potestas*³⁷), već se isto ograničava subjektivnim pravima drugih lica, javnim poretkom, imperativnim ali i društvenim moralnim normama. Tako i prava intelektualne svojine, odnosno subjektivna prava autora pod određenim uslovima moraju biti ograničavana zbog drugih javnih i privatnih interesa.

Naime, pravni sistemi širom sveta, pod uticajem pravila Bernske konvencije, propisuju u kojim situacijama i pod kojim uslovima korišćenje autorskih dela može biti dozvoljeno.

Tako se na primer bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade objavljeno autorsko delo može umnožavati i javno saopštavati radi sprovođenja postupka pred sudskim ili drugim državnim organima ili u svrhu obezbeđenja javne sigurnosti.

Međutim, u svakom konkretnom slučaju treba voditi računa o procentu dela koji se koristi jer obim ograničenja isključivih prava ne sme biti u suprotnosti sa normalnim iskorišćavanjem dela. Na primer, ukoliko se citira tuđe autorsko delo, fraza, rečenica ili odlomak, preuzeti deo ne sme da ima značajan udeo u celom delu odakle se preuzima, odnosno isto mora biti inkorporisano u neku novu celinu i ne sme samostalno da egzistira. Procena značajnog udela zavisi od vrste i obima dela, pa tako za kraća pisana dela taj procenat može ići i do 15%, dok za ona obimna ne bi smeo prelaziti procenat ili dva, ali svakako mora biti adekvatno uklopljen u kontekst i korišćen samo u potrebnoj meri da bi se prenela određena poruka odnosno informacija.

Treba voditi računa da korišćenje autorskih dela po osnovu ograničenja i suspenzije prava ne sme nerazumno vredati legitimne interese autora, odnosno nosioca prava.

Zakon propisuje nekoliko situacija u kojima su subjektivna autorska prava ograničena, a ona se mogu podeliti na ona koja se odnose na **suspenziju isključivih prava i prava na naknadu** i na slučajeve **zakonske licence**.³⁸ Osnovna razlika je što se u slučaju zakonske licence ne suspenduju imovinska prava autora i nosioca prava, za razliku od prve vrste ograničenja.

I sama suspenzija isključivih prava i prava na naknadu može biti podeljena zavisno od svrhe zbog koje se pravo suspenduje.

35 Zakon o autorskim i srodnim pravima ("Sl. glasnik RS", br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US i 66/2019), član 74

36 Vrhovni privredni sud SFRJ, Sl. 1156/70

37 Potpuna vlast nad stvarima

38 S. Marković, D. Popović, Pravo intelektualne svojine, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2017, str. 77 - 78

3.4.1. Suspenzija autorskih prava u svrhe izveštavanja

U okviru izveštavanja javnosti putem štampe, radija, televizije i drugih medija o tekućim događajima, dozvoljeno je u obimu koji odgovara svrsi i načinu izveštavanja o tekućem događaju, bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade:

- umnožavanje primeraka objavljenih dela koja se pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kome se javnost izveštava;
- pripremanje i umnožavanje kratkih izvoda ili sažetaka iz novinskih i drugih sličnih članaka u pregledima štampe³⁹;
- umnožavanje političkih, verskih i drugih govora održanih na javnim skupovima, u državnim organima, verskim ustanovama ili prilikom državnih ili verskih svečanosti;
- slobodno korišćenje dnevnih informacija i vesti koje imaju prirodu novinskog izveštaja.

Ove četiri tačke koje opredeljuju u kojim situacijama je moguće preuzeti sadržaj bez posebne saglasnosti nosioca prava i plaćanja naknade najvažnije su za medije. Međutim, važno je napomenuti da nema jasne granice između sadržaja koji podleže suspenziji i onog koji je u režimu autorskopravne zaštite, odnosno koji ne daje pravo na suspenziju subjektivnog prava.

Tako se u svakom konkretnom slučaju procenjuje da li se tekst po svojoj sadržini može podvesti pod neki od nabrojanih izuzetaka. Intervjui, kolumne, reportaže i tekstovi koji podrazumevaju dužu analizu i istraživanje svakako su autorska dela koja nemaju prirodu tekućeg izveštavanja. Međutim, jako je važno proceniti i javni interes za objavu takvog sadržaja, odnosno interes korisnika sadržaja da sazna za određeni sadržaj, i u tom svetlu tumačiti svaki konkretan slučaj. Dakle, kada je izveštavanje u pitanju, u svakom pojedinačnom slučaju se meri da li će prevagnuti privatni interes autora ili javni interes publike, uz poštovanje svih zakonskih normi.

Pored zakonskog osnova na suspenziju autorskih prava, u praksi se često javlja korišćenje na osnovu pasivne saglasnosti nosioca prava, što je za medije bitno. Naime, preuzimanje se može odvijati na način da nosilac prava na svom mediju gde vrši objavu sadržaja postavlja pravila odnosno uslove za preuzimanje sadržaja, ograničavajući ga vrstom teksta, brojem preuzetih karaktera, postavljanjem aktivnog linka koji vodi ka izvoru informacije itd. U tim situacijama subjekt koji preuzima sadržaj može se pozvati na saglasnost njenog autora odnosno nosioca prava. Međutim, ovim prenosilac ne garantuje nužno da se time ne krše prava trećih lica, pa subjekt koji na ovaj način preuzima sadržaj sa nekog izvora mora voditi računa da time ne vređa subjektivno pravo nekog trećeg.

Sa suspenzijom ne treba mešati zakonsku licencu u svrhu izveštavanja javnosti, koja se odnosi na zakonom predviđene situacije gde je dozvoljeno preuzi-

manje sadržaja, ali uz plaćanje naknade.³⁹

Kada su mediji u pitanju, interesantno je pitanje hiperlinkovanja, odnosno podobnosti da isto bude smatrano protivzakonitim korišćenjem nečijeg autorskog dela. Iako naša sudska praksa ne daje konkretne odgovore na to pitanje, isto se prečutno nameće s obzirom na to da je ovakav način uvezivanja sadržaja na internetu uobičajen i neretko poželjan za stranu ka čijem sadržaju vodi veza. O istom pitanju se izjasnilo evropsko zakonodavstvo, odnosno Evropski sud za ljudska prava, nalazeći da postavljanje veza (hiperlinkova) na internet stranicu na koje je moguće kliknuti, a koje vode do autorskih dela koja su slobodno dostupna i postavljena u skladu sa zakonom na drugoj internet stranici, ne predstavlja radnju saopštavanja javnosti u smislu člana 3.1. Direktive 2001/29.⁴⁰ Ovo rešenje je ograničeno samo na sadržaj sa slobodnim pristupom, odnosno ne može se primeniti i na slučajeve kada se linkom upućuje na stranicu čiji se sadržaj naplaćuje ili je na drugi način ograničen pristup istoj, a link vodi direktno do sadržaja. U tom slučaju se može raditi o povredi.

U svrhe izveštavanja u širem smislu možemo ubrojati i suspenziju autorskih prava u svrhe prenosa sažetaka dela i citiranja. Tako je dozvoljeno i bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavanje, kao i drugi oblici javnog saopštavanja kratkih odlomaka autorskog dela (pravo citiranja), odnosno pojedinačnih kratkih autorskih dela, pod sledećim uslovima:

- da je delo objavljeno;
- da se pomenuti delovi, odnosno kratka dela, bez izmena, integrišu u drugo delo ako je to neophodno radi ilustracije, potvrde ili reference, uz jasnu naznaku da je reč o citatu i u skladu sa dobrim običajima;
- da se na pogodnom mestu navede ko je autor citiranog dela, koji je naslov citiranog dela, kada je i gde je citirano delo objavljeno, odnosno izdato, ukoliko su ti podaci poznati.

3.4.2. Suspenzija u svrhe zakonski dozvoljene prerade dela

Dozvoljena je i slobodna prerada objavljenog autorskog dela ako se radi o:

- parodiji ili karikaturi, ako to ne stvara zabunu ili ne može dovesti do stvaranja zabune u pogledu izvora dela;
- preradi dela za lične potrebe koja nije namenjena i nije dostupna javnosti;
- preradi u vezi sa dozvoljenim korišćenjem dela, koja je prouzrokovana samom prirodom ili načinom tog korišćenja.⁴¹

39 Vidi: Zakonska licenca koja se odnosi na informisanje javnosti

40 Case: *Svensson*, C-466/12

41 Zakon o autorskim i srodnim pravima, član 54a

3.4.3. Suspenzija u edukativne svrhe

Pored ograničenja u interesu izveštavanja javnosti, parodije, karikature, kao i u lične svrhe, važno je napomenuti i ona koja su ustanovljena u edukativne svrhe. Kada je u pitanju nastava koja nema komercijalni karakter dozvoljeno je bez plaćanja nadoknade:

- javno izvođenje ili predstavljanje objavljenih dela u obliku neposrednog podučavanja na nastavi;
- javno izvođenje ili predstavljanje objavljenih dela na školskim priredbama, pod uslovom da interpretatori ne prime naknadu za svoje izvođenje i da se ne naplaćuju ulaznice;
- javno saopštavanje emitovanih školskih emisija putem tehničkih uređaja unutar obrazovne ustanove.

Javne biblioteke, obrazovne ustanove, muzeji i arhive (samo za sopstvene potrebe) mogu bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade umnožavati autorska dela ako se ista umnožavaju iz sopstvenog primerka i ako takvim umnožavanjem ove institucije nemaju nameru da ostvare neposrednu ili posrednu imovinsku korist.

Dalje, dozvoljeno je fizičkom licu da bez prethodne dozvole, besplatno umnožava primerke objavljenog dela za lične nekomercijalne potrebe, s tim što je ovo pravo ograničeno ukoliko je u pitanju:

- snimanje izvođenja, predstavljanja i prikazivanja dela;
- trodimenzionalna realizacija planova za dela likovne umetnosti;
- građevinska realizacija dela arhitekture;
- pravljenje nove građevine po uzoru na postojeću građevinu koja je autorsko delo;
- računarski program i elektronska baza podataka;
- umnožavanje pisanih dela u obimu cele knjige (osim ako su primerci te knjige rasprodati najmanje dve godine);
- umnožavanje notnih zapisa muzike, osim ručnim prepisivanjem.

3.4.4. Zakonska licenca kao ograničenje autorskih prava

Kao što je napred pomenuto, zakonska licenca se odnosi na situacije kada je korišćenje određenog sadržaja dozvoljeno, ali se istovremeno za njega mora platiti naknada. Dakle, teorijskipravno rečeno, to je slučaj kada se ličnopravna ovlašćenja odnosno subjektivna autorska prava pretvaraju u zakonsku obligaciju, tj. obavezu korisnika da plati korišćenje određenog dela.⁴²

Tako je, bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno trodimenzionalno umnožavanje dela koja su trajno izložena na ulicama,

trgovima i drugim otvorenim javnim mestima, kao i stavljanje u promet tih primeraka, osim ukoliko se:

- primerak dela skulpture dobija otiskom iz originalnog kalupa iz kojeg je dobijen i primerak koji je trajno izložen na otvorenom javnom mestu ili iz kalupa koji je načinjen otiskivanjem sa primerka dela skulpture;
- pravi nova građevina po uzoru na postojeću građevinu;
- proizvod oblikuje prema delu primenjene umetnosti.

Takođe, zakonska licenca se odnosi i na sledeće situacije gde je, uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno sledeće:

U obliku zbirke namenjene nastavi, ispitu ili naučnom istraživanju, umnožavanje na papiru ili sličnom nosaču, putem fotokopiranja ili bilo kojeg oblika fotografske ili srodne tehnike koja daje slične rezultate, odlomaka objavljenih autorskih dela, pojedinačnih kratkih objavljenih autorskih dela u oblasti nauke, književnosti i muzike, ili pojedinačnih objavljenih autorskih dela fotografije, likovne umetnosti, arhitekture, primenjene umetnosti, industrijskog i grafičkog dizajna i kartografije ako se radi o objavljenim delima više različitih autora, osim ako to autor izričito ne zabrani.⁴³

3.4.5. Zakonska licenca koja se odnosi na informisanje javnosti

Bez dozvole autora, a uz obavezu plaćanja autorske naknade, dozvoljeno je u sredstvima javnog obaveštavanja umnožavanje, stavljanje u promet primeraka, kao i drugi oblici javnog saopštavanja članaka koji su objavljeni u drugim sredstvima javnog obaveštavanja, pod uslovom da se ti članci odnose na tekuća ekonomska, politička ili verska pitanja, a da autor to nije izričito zabranio.⁴⁴

3.4.6. Mogu se suspendovati samo imovinska prava (ne i moralna)

Važno je shvatiti da se mogu suspendovati samo imovinska prava autora, a ne i moralna, kao i da autor zadržava pravo na označenje imena, očuvanje integriteta dela, odnosno ima pravo da se protivi ukoliko je obim ograničenja isključivih prava u suprotnosti sa normalnim iskorišćavanjem dela ili nerazumno vređa njegove legitimne interese.

Dakle, čak i ako treće lice objavi delo na način i u meri kako je zakonskim odredbama o suspenziji predviđeno, i dalje ima obavezu da naznači ime autora dela i time ispoštuje moralna autorska prava. U suprotnom, izlaže

42 S. Marković, D. Popović, Pravo intelektualne svojine, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu 2017, str. 77 - 78

43 Zakon o autorskim i srodnim pravima ("Sl. glasnik RS", br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US i 66/2019), Član 55

44 *Ibid.* Član 54

se riziku da bude tuženo od strane autora zbog povrede neimovinskih prava.

Zavisno od tržišne vrednosti dela, uspešnosti i prepoznatljivosti samog autora, visina pričinjene štete koju sudovi dosuđuju zbog povrede moralnih autorskih prava često je viša od visine imovinske štete, pa bi zbog toga trebalo pristupati sa oprezom i kod ove vrste preuzimanja dela.

Na primer, kada su fotografije u pitanju, visina imovinske štete zbog povrede imovinskih autorskih prava koja se u najvećem broju slučajeva bazira na tarifniku ULUPUDS-a, kreće se od 5.000 do 25.000 RSD, dok visina nematerijalne štete zbog pretrpljenog duševnog bola usled povrede moralnih autorskih prava u pojedinim slučajevima dostiže i do 50.000 RSD po povredi.

3.4.7. Mogućnost suspenzije autorskih prava na fotografiji u sudskoj praksi

U sudskoj praksi Republike Srbije poslednjih nekoliko godina bilo je različitih stavova kada je suspenzija autorskih prava u pitanju. Naime, tužene strane u sporovima koji se vode zbog povrede autorskih prava opravdavale su zakonitost svojih postupaka suspenzijom autorskih prava, pozivajući se na izuzetke kao što je umnožavanje primeraka objavljenih dela koja se pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kome se javnost izveštava, ili slučaj slobodnog korišćenja dnevnih informacija i vesti koje imaju prirodu novinskog izveštaja. S tim u vezi se pojavilo pitanje da li je fotografija u kontekstu objave u medijima podobna da se na nju odnose pravila o suspenziji i pod kojim uslovima.

Naime, jedno vreme u sudskoj praksi paralelno su egzistirala dva mišljenja - jedno koje je ograničenje da se „dela koja se pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kome se javnost izveštava“ proširuje i na situacije u kojima se fotografija nalazi kao ilustracija događaja o kome se izveštava (pri čemu događaj nije povezan sa samom fotografijom), i drugo mišljenje gde se ovo ograničenje usko tumači samo na slučajeve gde je sama fotografija predmet izveštavanja ili deo predmeta o kome se izveštava.

Tako je u presudi Višeg suda u Beogradu, broj P4 63/14, sud odlučio da nema kršenja autorskih prava i da je objavljivanje fotografije navijača na utakmici sastavni deo događaja o kome se javnost izveštava, i to u obimu koji odgovara svrsi i načinu izveštavanja o tekućem događaju. Drugostepeni sud je u odluci Gž4 17/16 potvrdio odluku prvostepenog suda, uz slično obrazloženje da je dozvoljeno objaviti fotografiju kao autorsko delo u konkretnom slučaju, bez dozvole autora i bez naknade.

Sličnog je stava bio Apelacioni sud u Beogradu u predmetu Gž4 88/16, od 11.05.2016. godine, kojom je preinačena usvajajuća presuda Višeg suda u Beogradu

P4 152/15, od 22.02.2016. godine, gde je našao da je fotografija automobila posle saobraćajne nezgode sastavni deo događaja o kom se javnost izveštava i da podleže suspenziji. S obzirom na odluku koja ima karakter presedana u sudskoj praksi, tužilac je podneo zahtev za reviziju Vrhovnom kasacionom sudu, koji je u odluci Rev. 1824/2016, od 12.10.2017. godine, isti zahtev odbio i našao da je odluka Apelacionog suda u skladu sa zakonom, uz obrazloženje da je fotografija „*bez sumnje sastavni deo događaja*“.

Da su predmetne odluke usamljeni slučaj u srpskoj sudskoj praksi, odlučujući u postupku sa veoma sličnim činjeničnim stanjem, potvrdio je Apelacioni sud u Beogradu. Naime, odlučujući o pitanju suspenzije autorskih prava na fotografiji (kojom je takođe prikazan auto nakon saobraćajne nesreće), odlučujući po žalbi, ovaj sud je odlukom Gž4 75/19, od 3.10.2019. godine, preinačio prvostepenu presudu kojom je prethodno zauzet stav kao i u slučaju ranije donetih odluka P4 63/14 i P4 152/16. Naime, tom odlukom je sud utvrdio da je Prvostepeni sud nepravilno primenio materijalno pravo kada je zaključio da su u konkretnom slučaju bili ispunjeni uslovi za suspenziju prava tužioca, odnosno za objavljivanje dela tužioca bez njegove saglasnosti i bez plaćanja autorske naknade.

Ovako zauzet stav je adekvatnije jezičko i logičko tumačenje člana 43. ZASP-a, jer se fotografija ne pojavljuje kao sastavni deo tekućeg događaja, već samo ilustruje nezavisan događaj.

Predmetnu tezu zauzela su i druga veća prvostepenog i drugostepenog suda, pa je tako Apelacioni sud u presudi Gž4 87/2017, od 30.8.2017. godine, takođe utvrdio da se u slučaju javnog saopštavanja fotografije koja nije sastavni deo izveštavanja o tekućem događaju ne primenjuju pravila o suspenziji isključivih prava i prava na naknadu. Odluka je obrazložena na sledeći način: „*Neosnovano se u žalbi tužena poziva na ograničenje autorskog prava iz člana 43, u vezi sa članom 41 Zakona o autorskim i srodnim pravima, kojim je predviđeno da je dozvoljeno u okviru izveštavanja javnosti putem štampe, radiotelevizije i drugih medija o tekućim događajima, u obimu koji odgovara svrsi i načinu izveštavanja o tekućem događaju, bez dozvole autora i bez plaćanja autorske naknade, umnožavanje primeraka objavljenih dela, koja se pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kome se javnost izveštava, kao i da je slobodno korišćenje dnevnih informacija i vesti koje imaju prirodu novinskog izveštaja, a koje ograničenje se primenjuje shodno i na sve oblike javnog saopštavanja pomenutih dela.*“

U konkretnom slučaju tekući događaj o kome je tužena izveštavala, odnosno zbog kog je tužena izveštavala, bio je B. maraton. Prosidba koja se dogodila u vreme i na mestu gde se održavao B. maraton nije bio događaj od opšteg značaja za javnost koji je bio razlog izveštavanja od strane tužene, već samo sporedna zanimljivost koja je zabeležena od strane tužilje. Saopštavanje fotografija tužilje od strane tužene u svojoj emisiji ne odgovara svrsi i

načinu izveštavanja o tekućem događaju, te se u konkretnom slučaju kada je u pitanju korišćenje autorskih dela tužilje, pravilnim tumačenjem odredbe 41. stav 2. Zakona o autorskim i srodnim pravima („Službeni glasnik RS“, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016...), ne mogu primeniti pravila o suspenziji isključivih prava i prava na naknadu.”

3.5. Ograničenja autorskih i srodnih prava u uporednopravnoj regulativi i sudskoj praksi

Razvoj izuzetaka i ograničenja autorskih i srodnih prava došao je tek sa razvojem samih prava na koja se izuzeci i ograničenja odnose. Sa kodifikacijom i razvojem ekskluzivnih prava autora počela je da se javlja i potreba da se ta prava ograniče i stave u ravnotežu sa interesima samog društva i tržišta. Od sažetih odredbi koje taksativno nabrajaju autorska prava i njihova ograničenja, tehnološki razvoj nas je doveo do tržišta u kom ne može ni da se očekuje od zakonodavca da predvidi sve scenarije koji se tiču autorstva i vremena u kome nova zakonska odredba može postati stara koliko već narednog dana.

U uporednom pravu možemo da primetimo različite pristupe koje zakonodavstvo ima kada je u pitanju propisivanje izuzetaka. Dok se kontinentalno pravo drži stanovišta da je cilj zakonodavstva da u okviru propisa predvidi sve moguće izuzetke i ograničenja u odnosu na autorska i srodna prava, anglosaksonsko pravo karakteriše daleko fleksibilniji i otvoreniji pristup kako kodifikaciji uopšte, tako i propisivanju izuzetaka. Dok se evropsko pravo trudi da predvidi svaki pojedinačni izuzetak od autorskopravne zaštite koji bi se mogao smatrati opravdanim i na taj način pruži učesnicima na tržištu pravnu sigurnost, pravnici u SAD tvrde da je upravo njihov otvoreniji i fleksibilniji pristup u tome ostvario daleko veći uspeh, imajući u vidu da savremeno zakonodavstvo ne može blagovremeno da reaguje na promene koje donosi razvoj nove tehnologije.

Naime, dok evropske norme iz ove oblasti karakteriše nebrojeno mnogo izuzetaka čije se postojanje vremenom pokazalo nužnim, SAD isti cilj postižu služeći se tzv. konceptom „poštene“ upotrebe autorskih dela, tzv. „fair use“. U Evropi su propisi o izuzecima nastali kao posledica stanovišta da je opravdano da autor svoj umetnički izraz pronalazi koristeći se tuđim autorskim delima, te su tako postali izuzeci koji se tiču kritičke misli, parodije i biografije. Pored ovoga, vremenom se pokazalo kao neophodno dozvoliti prosvetnim radnicima da koriste materijal koji sadrži i autorska dela kako bi dali primere u nastavi, advokatima da prave kopije materijala kako bi obezbedili dokaze pred sudom, novinarima i izdavačima da citiraju političke govore kako bi izveštavali javnost o tekućim događajima i arhivima i bibliotekama da prave kopije materijala u cilju njihovog očuvanja i sl.

Američki sudovi su umesto nabiranja opravdanih svrha upotrebe izgradili koncept poštene upotrebe

autorskog ili srodnopravnog dela koja se zasniva na ideji da je svaka svrha opravdana ukoliko je upotreba učinjena u razumnoj meri, bez nanošenja štete autoru ili tržištu. Ono što svakako ide u prilog otvorenom i fleksibilnom konceptu kao što je fer upotreba jeste to što je razumljiv i za običnog čoveka, dok pronalaženje svoje sporne situacije u moru predviđenih izuzetaka za laika može da zvuči daleko komplikovanije. Druga karakteristika ovog koncepta je što je on ne samo adekvatno odgovorio na razvoj novih tehnologija, nego i dodatno podstakao njihov razvoj. O ovome svedoči bogata praksa američkih sudova, kao što je na primer i presuda Vrhovnog suda u predmetu Sony protiv Universala⁴⁵, u kome je sud presudio upravo vođen konceptom „fair use“. Naime, Universal je pokrenuo postupak protiv kompanije Sony zbog proizvodnje Betamax mašina, odnosno mašina pomoću kojih je korisnicima omogućeno da snime video „za kasnije“. Universal je smatrao da je Sony, kao proizvođač ovakve mašine, saučesnik u povredi autorskog prava jer je znao ili morao znati da će korisnici koristiti mašinu za pravljenje neovlašćenih kopija zaštićenog televizijskog programa koji pripada Dizniju. Međutim, sud je doneo odluku u korist proizvođača ovih mašina jer su napravljene sa legitimnom svrhom i upotrebom u lične i nekomercijalne svrhe, te bi zabrana ovakvih mašina samo ograničila pristup idejama, a ne bi donela neku srazmernu korist. Upravo ova odluka je postala zaštitnica inovativnosti, te je bila od značaja i prilikom stvaranja skenera, ipodova, MP3 plejera itd. Iako nastanak ovog koncepta nije bio vezan za novu tehnologiju, vremenom je baš on postao neka vrsta medijatora između interesa autora, proizvođača novih tehnologija i zainteresovane javnosti u vezi sa razvojem tehnologije. Ovaj koncept omogućio je balans između sukobljenih interesa i postao glavna odrednica za sudove kada imaju zadatak da daju odgovor na pitanje da li je neka tehnologija štetna na način koji je i zakonodavac imao u vidu kada je propisivao postojeće odredbe.

Iz svih gorenavedenih razloga, u celom svetu postalo je jasno da se izuzecima i ograničenjima u autorskom i srodnom pravu mora pristupiti na otvoren i fleksibilan način, kako bi važeće zakonodavstvo moglo da odgovori na izazove koje nosi moderno doba i omogućiti pravnu sigurnost zainteresovanim licima. Dok su i na nivou Evrope stručnjaci za autorsko pravo upozorili da pravni sistem EU mora u te svrhe što pre da unese fleksibilnost u svoje odredbe, veliki broj zemalja sveta je već implementirao koncept sličan američkoj „fer upotrebi“.

3.5.1. Neki od najčešćih izuzetaka od autorskopravne zaštite:

3.5.1.1. Promocija i podsticaj autorstva

Jedan od izuzetaka čije se postojanje ispostavilo nužnim odnosi se na druge autore, imajući u vidu da se

45 **Sony Corp. v. Universal City Studios, 464 U.S. 417 (1984)**, Sony Corporation of America et al. v. Universal City Studios, Inc., et al.

autorstvo i sama kultura razvija vekovima, te je u modernom dobu teško pronaći potpuno originalnu misao ili delo. Sva dela modernog doba su prožeta i inspirisana već postojećim delima i postavljati ograničenje ovoj inspiraciji značilo bi kraj daljem razvoju autorstva i ugušilo bi upravo one zbog kojih je autorsko pravo i nastalo – same autore. Primarno zbog ovoga predviđaju se izuzeci koji se odnose na parodije, satire i kritičku misao.

Iz prakse svetskih sudova jasno se vidi da je glavno pitanje u ovim sporovima pronaći balans između zaštite novog autora i autora čije je delo već zaštićeno.

Zanimljiv evropski spor ove vrste je spor Deckmyn protiv Vandersteena⁴⁶, koji se poveo oko upotrebe naslovnice stripa autora Willyja Vandersteena u političke svrhe. Naslovnica je upotrebljena od strane flamske političke stranke u gradu Gentu u Belgiji, kako bi se dočarala politička poruka ove stranke. Naime, ova politička partija iskoristila je poster stripa kako bi prikazala gradonačelnika tog grada kao dobrotvora koji deli novac licima na slici, čija koža je u parodiji izmenjena u tamnoputu. Prema rečima tvorca parodije, trebalo je da ova slika sugeriše da gradonačelnik Genta novac deli svima osim građanima svog grada, zbog čega se kvari kvalitet života u ovom mestu. Međutim, sud je zabranio dalju izradu ovih postera i ovo delo proglasio povredom prava autora, kao i delom diskriminacije. Sud je u obrazloženju procenio da u ovom slučaju ne postoji adekvatna ravnoteža interesa, odnosno da autor stripa ima legitiman interes da se njegovo delo ne povezuje sa ovakvom političkom porukom.

Kada je tema ravnoteže interesa u pitanju, zanimljiv je i spor Campbell protiv Acuff-Rose Music, Inc.⁴⁷ u Americi, koji se poveo oko upotrebe tuđeg dela, odnosno upotrebe delova pesme „Lepa žena“ („Pretty woman“) Roja Orbisona od strane rep grupe u svrhe parodije. Iako se nosilac autorskih prava nad pomenutom pesmom nije saglasio sa ovakvom upotrebom, sud je presudio u korist tvorca parodije, jer je smatrao da je upotreba delova teksta i melodije bila u meri neophodnoj da bi se prikazao njihov umetnički izraz, a da se samo delo znatno udaljilo od autorskog dela koje podsmeva, odnosno da se delo parodije uklapa u koncept „fer upotrebe“.

3.5.1.2. *Interes javnosti da pristupi informacijama*

Ovaj izuzetak usko je povezan sa prethodno navedenim jer i sama javnost ostaje uskraćena za jedno delo ukoliko strah od povrede propisa spreči novog autora da stvori delo inspirisano nekim od već zaštićenih. Pored ovoga, većina zemalja sveta propisuje izuzetke

koji se tiču prava javnosti da bude obaveštena o ekonomskim, političkim i drugim temama od društvenog značaja. Neke zemlje u te svrhe predviđaju slobodan prenos političkih govora, dok druge zemlje dopuštaju reprodukciju svakog materijala u vezi sa tekućim događajima od značaja.⁴⁸

Pravo javnosti na pristup informacijama potvrđeno je i u presudi u sporu Time, Inc. protiv Bernard Geis Associates⁴⁹ u kome je sud dao podršku Time-u u objavi segmenata zaštićenog filma u okviru knjige, iako Time nije uspeo da pribavi licencu od autora, s obrazloženjem da je taj film jedini dokumentovani materijal o ubistvu predsednika Kenedija. U to vreme, Time je u knjizi izneo teoriju o tome kako ubistvo nije izvršio samo jedan izvršilac samostalno, a potvrdu za ovu teoriju je našao upravo u zaštićenom filmu. Imajući u vidu da je ovo u datom trenutku bilo pitanje od izuzetnog značaja za građane SAD-a, sud je doneo odluku da interes javnosti preteže nad interesom autora.

3.5.1.3. *Pravo na privatnost i zaštita privatne svojine*

Evropske zemlje predviđaju izuzetke i ograničenja koja se odnose na korisnike kada oni koriste zaštićena dela i prave njihove kopije u svrhe istraživanja, učenja, kritike ili osvrta, u lične i nekomercijalne svrhe. U SAD-u i u ovoj oblasti najveću ulogu opet igra institut „fer upotrebe“. Da ovaj koncept u praksi funkcioniše jednako efikasno kao i izričite norme u ovoj oblasti, jasno se vidi i iz pomenutog spora Sony protiv Universal, gde je sud u obrazloženju između ostalog istakao i da se upotreba u lične i nekomercijalne svrhe smatra legitimnom.

Pored ovoga, zemlje celog sveta predviđaju pravo svojine nad kopijama autorskog dela, pa su vlasnici ovih kopija slobodni da ih pozajmljuju, daju u zakup, preprodaju ili uništavaju.

3.5.1.4. *Društveni interes u vidu kulture, edukacije i socijalne politike*

Izuzeci koji podržavaju ove ciljeve od izuzetnog su značaja za svako društvo, te ih države sveta redovno predviđaju na ovaj ili onaj način. Nesporno je da je cilj zaštite pravo učenika na pristup svom istorijskom i kulturnom nasleđu, te se upravo jedan od izuzetaka uvek odnosi na škole i profesore koji sa učenicima rade. Drugi izuzetak se obično odnosi na prilagođavanje autorskih dela raznim formama kako bi se omogućio širok pristup ovim delima od strane lica sa različitim smetnjama. I na kraju, propisuje se još jedan izuzetak u prilog arhivima i bibliotekama radi očuvanja kulturne baštine za buduće generacije.

46 Johan Deckmyn and Vrijheidsfonds VZW vs Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, Amoras II CVOH and WPG Uitgevers België, C 201/13

47 Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc., 510 U.S. 569 (1994) Luther R. Campbell a.k.a. Luke Skywalker, et al., Petitioners v. Acuff-Rose Music, Incorporated

48 <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:EN:HTML>

49 Time Incorporated v. Bernard Geis Associates, 293 F. Supp. 130 (S.D.N.Y. 1968), TIME INCORPORATED, Plaintiff, v. BERNARD GEIS ASSOCIATES, Bernard Geis, Josiah Thompson, and Random House, Inc., Defendants.

Neke od država su među ove vrednosti uvrstile i religiju, kao na primer SAD. Interesantan je primer slobode korišćenja autorskih dela na tamošnjim religijskim zajednicama koji je odličan pokazatelj toga da nekad izuzeci od autorskopravne zaštite nastaju i kao kompromisno rešenje za određene interesne grupe, imajući u vidu da ovakvo pravo nije osigurano drugim institucijama i ustanovama u SAD-u.

3.5.1.5. *Državni interes u vidu potrebe za funkcionisanjem javnih službi*

Imajući u vidu broj priznatih autorskih i srodnih prava u modernom dobu, ne predvideti izuzetak koji se odnosi na javne službe značilo bi onemogućiti njihov rad. Naime, zaštićeni autorskopravni sadržaj proizvodi se i kopira svakodnevno u istragama, postupcima pred sudovima i u svakodnevnom radu organa javne vlasti, pa u te svrhe njegova upotreba mora da bude dozvoljena. Neke države propisuju poseban izuzetak od autorske zaštite koji se tiče korišćenja zaštićenog materijala u istragama, odlukama sudova, administrativnim procedurama i sl. Neke evropske zemlje posebnom zakonskom odredbom definišu ovaj izuzetak, dok neke poput SAD-a samo u praksi uvažavaju ovaj izuzetak od pravila, bez posebne odredbe zakona. Tako su američki sudovi presudili u korist policije koja je koristila fotografiju fotografa u sporu u kome je isti bio osumnjičeni⁵⁰.

3.5.1.6. *Potreba za podsticajem inovacija i konkurencije na tržištu*

Mnoge zemlje na nacionalnom nivou propisuju i izuzetke i ograničenja u cilju daljeg razvoja tržišta i inovacija, koje ne može da bude sprečeno zbog nosioca prava na dosadašnjim izumima.

Neke od pojedinačnih odredbi tiču se na primer dozvole za tzv. obrnuti inženjering kompjuterskih programa. Naime, određene zemlje su svojim odredbama dozvolile obrnuti inženjering kao jedini način da se pribave potrebne informacije za nove izume koji se tiču kompjuterskih programa. Ova odredba je bila neophodna, jer bi u suprotnom pronalazač prvog programa imao potpunu kontrolu nad svojom konkurencijom na tržištu, čiji bi izumi u potpunosti zavisili od njegove dobre volje, što bi bilo neprihvatljivo za tržište, ali i dalji napredak razvoja tehnologije.

Odličan ilustrator važnosti ove odredbe u praksi jeste presuda u kojoj je sud dozvolio program za nadgradnju video igrice u sporu Lewis Galoob Toys protiv Nintendo of America⁵⁰. Ta presuda je bila presedan za sve buduće programe za nadgradnju ovih i raznih drugih kompjuterskih programa bez kojih ne bismo mogli da zamislamo današnje tržište. Naime, u ovoj presudi je utvrđeno pravo korisnika da modifikuje zaštićeno delo za sopstvenu upotrebu i to modifikovanjem video igre u realnom vremenu (npr. preuzimanjem dodatnih života

u video igri) opet pomoću koncepta tzv. fer upotrebe, imajući u vidu da je sud presudio u korist tvorca programa za nadgradnju, upravo iz razloga što on svojim delom nije istisnuo sa tržišta proizvođača zaštićenog dela (video igre), već je samo doveo do inovacije i zdrave konkurencije na tržištu.

3.5.1.7. *Zaključak*

S jedne strane, digitalno doba je sa sobom donelo veliki broj mogućnosti za autore kada je u pitanju upotreba i način upotrebe njihovih autorskih dela. Svakog dana se pojavljuju nove forme za izražavanje kreativnosti i novi vidovi zabave, a sama komunikacija tih informacija se odvija lakše nego ikada. S druge strane, sa velikim mogućnostima došle su i velike pretnje za autore, jer se kontrola nad njihovim delima izgubila - oni ne uspevaju da saznaju da li je njihovo delo zloupotrebjeno niti na koji način. Zbog svega toga postoji potreba da se autorskopravna zaštita stalno širi i razvija kako bi odgovorila na ove izazove. S tim u vezi, paralelno sa olakšanim protokom i korišćenjem autorskih dela na internetu, razvijaju se i alati uz pomoć kojih se može donekle ući u trag objavama dela na mreži, odnosno razvijaju se algoritmi koji prepoznaju dela vizuelne umetnosti, ali i segmente iz muzičkih i dela video produkcije. Ostaje problem individualnog ostvarivanja autorskih prava na globalnom nivou, jer i pored pronalazača nezakonitog korišćenja dela, znatno su ograničene mogućnosti efikasnog delovanja protiv lica koja su nezakonito postupala. To se naročito odnosi na delovanje veb-sajtova čiji se stvarni vlasnici i lokacije servera ne mogu sa sigurnošću utvrditi.

Međutim, potrebno je obezbediti ograničenjima i izuzecima da se razvijaju na isti način. Imajući u vidu brzinu kojom se razvija tržište, potpuno je jasno da ove odredbe ne mogu ostati fiksirane, jer na taj način mogu da postanu irelevantne i pre nego što ih nadležni organi izglasaju.

Svakako, biće interesantno posmatrati razvoj modernog zakonodavstva i prakse, pred kojima je sve teži zadatak balansiranja interesa autora i korisnika njihovih dela, dok paralelno imaju obavezu očuvanja suštinskih vrednosti u društvu i zdravog tržišta koje podstiče inovacije.

3.6. **Ostvarivanje autorskih prava**

Autor ili nosilac autorskog prava može štiti i ostvarivati svoja prava individualno, ali i kolektivno, preko za to osnovanih organizacija, sa odgovarajućim ovlašćenjima nadležne institucije za intelektualnu svojinu. Individualno ostvarivanje je najsvobuhvatniji vid zaštite, sa najvećim obimom ponuđenih zahteva koji autorima stoje na raspolaganju, u situacijama kada je to praktično izvodljivo i celishodno.

50 Lewis Galoob Toys, Inc. v. Nintendo of America, Inc., 780 F. Supp. 1283 (N.D. Cal. 1991) (granting judgment for Galoob following two-week bench trial)

3.6.1. Ostvarivanje autorskih prava preko organizacija za kolektivno ostvarivanje

Ovo rešenje je naročito aktuelno na tržištu muzičkih autorskih dela, jer bi u suprotnom za svako reprodukovanje prosečnog muzičkog dela na radiju ili sličnom mediju bilo potrebno prethodno pribaviti niz dozvola i saglasnosti, odnosno dogovoriti nadoknadu. Stoga je ovakav način ostvarivanja prava, kao jedan vid zakonske licence u širem smislu reči, zaživeo na internacionalnom nivou, kao najadekvatnije moguće rešenje. Zbog toga autori, odnosno nosioci prava zaključuju ugovore sa organizacijama, kojim ih ovlašćuju da za njihov račun naplate novčani iznos na ime naknade za emitovan sadržaj. Nakon što organizacija za kolektivno ostvarivanje preko svoje organizacione strukture naplati tarifnikom predviđenu naknadu, sledi preraspodela tako ostvarene dobiti autorima prema frekvenciji emitovanja dela na koja polazu pravo.

U Republici Srbiji trenutno šest organizacija ima dozvolu za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava i to:

- Organizacija muzičkih autora Srbije – SOKOJ;
- Organizacija proizvođača fonograma Srbije – OFPS;
- Organizacija za kolektivno ostvarivanje prava interpretatora – PI;
- Organizacija fotografskih autora – OFA;
- Organizacija za ostvarivanje reprografskih prava – OORP;
- Organizacija filmskih autora Srbije – UFUS AFA ZAŠTITA.

3.6.2. Individualno ostvarivanje autorskih prava

3.6.2.1. Vrste zahteva

Ukoliko se autor ili nosilac autorskog prava odluči da svoje pravo ostvari pred nadležnim sudom, zakon mu stavlja na raspolaganje niz instrumenata za zaštitu sopstvenih interesa, odnosno isti može podneti veliki broj različitih zahteva pred nadležnim sudom, o čemu je već bilo reči na početku analize.⁵¹

3.6.3. Naknada štete

Autor, odnosno nosilac autorskog ili srodnog prava ima pravo na naknadu imovinske – materijalne štete, što je ujedno i jedan od najčešćih zahteva koji se ističe u postupcima za individualno ostvarivanje autorskih subjektivnih prava. Naknada imovinske štete ogleda se u gubitku u imovini oštećene strane. Iznos imovinske štete najčešće se kreće u nivou tržišne vrednosti predmetnog korišćenja autorskog dela. Ukoliko tržišna vrednost ne može da se dokaže uvidom u neki ugovor ili drugi dokaz o tržišnoj vrednosti tog ili sličnog dela,

potrebno je izvesti dokaz veštačenjem, gde će stručno lice odnosno institucija proceniti iznos štete, koga se sud po pravilu drži prilikom odmeravanja dosuđenog iznosa. Ukoliko nedostaju objektivni parametri, utvrđivanje materijalne štete često je izazov u praksi. Tako se vrednost objavljenih fotografija ceni prema tarifniku udruženja ULUPUDS⁵², za koje sud nalazi da je kompetentno za ocenu tržišne vrednosti fotografija, naročito za profesionalne fotografe.⁵²

Predmetni tarifnik predstavlja standard za utvrđivanje naknade za upotrebu dela koje je korišćeno suprotno odredbama Zakona. Kako je to zvaničan pregled naknada izdat od strukovnog udruženja, predstavlja smernicu za odmeravanje autorskih naknada, s tim da je autor prilikom ugovaranja naknade slobodan da ugovara i druge iznose po sopstvenom nahođenju.⁵³ Pored prava na naknadu imovinske štete, autor kao fizičko lice ima pravo i na naknadu neimovinske – nematerijalne štete zbog pretrpljenog duševnog bola, usled povrede moralnih autorskih prava. Nematerijalna šteta ogleda se u dosuđivanju novčanog iznosa kao vida satisfakcije oštećenom (autoru), koji će kroz predmetni novčani iznos obezbediti sebi neki vid zadovoljstva kako bi nadomestio gubitak nastao u vidu duševnog bola. Visina naknade nematerijalne štete zbog povrede moralnih prava autora procenjuje se u svakom konkretnom slučaju i ne postoji jedinstveni tarifnik da bi se ista mogla precizno utvrditi na osnovu objektivnih parametara. Međutim, rešenja u sudskoj praksi kreću se unutar neformalno utvrđenih granica.

Moralna prava autora predstavljaju lični odnos autora prema svom delu, pa se posledice nastale povredom moralnih autorskih prava manifestuju kroz pretrpljene psihičke patnje autora koje nastaju zbog umanjenog ugleda, časti i prava ličnosti. U ovom slučaju, nematerijalna šteta može se dosuditi samo onda kada je autor kroz svoj lični odnos prema delu pretrpeo duševne bolove usled povrede moralnog prava autora, koji opravdavaju dosuđenje naknade u smislu člana 200 Zakona o obligacionim odnosima, dok je primena odredaba Zakona o autorskim i srodnim pravima ograničena na utvrđivanje postojanja povrede moralnog autorskog prava kao štetne radnje.⁵⁴

Takođe, da bi zahtev za naknadu neimovinske štete usled povrede moralnih autorskih prava bio osnovan, nije dovoljno samo utvrditi povredu prava, već je oštećeni u svojstvu tužioca dužan da dokaže da je šteta zaista i nastala, da se ista ogleda u vidu duševnog bola, kao i da dokaže uzročno-posledičnu vezu između povrede njegovih moralnih autorskih prava i nanetog duševnog bola.⁵³

Činjenica da je tuženi povredio moralno autorsko pravo tužioca sama po sebi ne znači da je tužilac pretrpeo ne-

51 Vid. poglavlje 1.2

52 Presuda Višeg suda u Beogradu, P4 165/15, od 15.07.2016. potvrđena odlukom Apelacionog suda Gž4 28/16, od 16/12, D. Popesku, Bilten Apelacionog suda u Beogradu, broj 9/2017, str. 44

53 Ibid.

materijalnu štetu u ovom slučaju. Tužilac kao oštećeni mora da dokaže da je pretrpeo štetnu posledicu u vidu duševnih bolova, kao i uzročnu vezu između povrede njegovih moralnih autorskih prava i povrede prava ličnosti kao jednom od priznatih oblika nematerijalne štete.⁵⁴

Neimovinska i imovinska šteta mogu se zahtevati nezavisno jedna od druge, odnosno u vidu kumulativnih zahteva. Dakle, ukoliko nađe da okolnosti slučaja to opravdavaju, a naročito intenzitet i trajanje bola, sud će za pretrpljenu duševnu bol, kao i za strah dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu. Takođe, prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud će voditi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom.⁵⁵

Kod ocene visine iznosa naknade nematerijalne štete, osim intenziteta pretrpljenog duševnog bola, cene se i druge okolnosti. Tako, kod donošenja odluke o visini pravične novčane naknade nematerijalne štete zbog povrede moralnih prava kao autora, zbog objavljivanja spornih fotografija, bez naznačenja imena autora, kao i objave u nepotpunoj formi, sud će ceniti okolnost ukoliko je tužilac fotograf po profesiji, odnosno samim tim da li mu je bitno da bude i potpisan kao autor fotografija, kao i da iste ne budu izmenjene.⁵⁴

Sud će posebno voditi računa ukoliko izmena dela znatno utiče na vrednost same fotografije, odnosno ukoliko je integritet dela u većem stepenu ugrožen, a naročito ako je objava izvršena u negativnom kontekstu i bez poštovanja legitimnih interesa autora.⁵⁵ U predmetnom slučaju iznos dosuđene štete može biti viši nego kod uobičajene izmene dela, radi prilagođavanja potrebama štetnika.⁵⁵

U našoj sudskoj praksi u većini slučajeva sud će ceniti

intenzitet duševnog bola, odnosno primerenu naknadu po slobodnoj proceni, uzimajući u obzir potrebu za efikasnošću i ekonomičnošću postupka. U suprotnom, svako pojedinačno veštačenje od strane lekara neuropsihijatra, produžilo bi parnice zbog povrede moralnih autorskih prava za nekoliko ročišta, a troškove parničnih strana za prilično visok iznos u poređenju sa uobičajenim naknadama koje se dosuđuju.⁵⁶⁵⁷

Autori Medijske strategije iz 2020. godine izrazili su zabrinutost zbog „visokih iznosa naknada“ koje se dosuđuju u autorskopравnim sporovima s jedne, ali i „nedovoljne zaštite autorskih dela koju stvaraju novinari“ sa druge strane. Naime, prema Medijskoj strategiji, dosuđivanje visokih naknada nosiocima subjektivnih autorskih prava i autorima predstavlja „neprirodan pritisak na medije“. Sudska praksa u odnosu na autorske sporove koji se tiču fotografija, kao i veliki broj sporova te vrste sa naknadama kakve se dosuđuju na jednoj strani, i na drugoj zanemarljivo mali broj autorskih sporova koji se tiču drugih medijskih sadržaja, te praksa nekontrolisanog preuzimanja tuđih medijskih sadržaja, dovela je do toga da je u delu medijske zajednice stvoren utisak da autorska dela i predmeti srodnih prava koji se vezuju za medijsku delatnost (novinarski tekstovi, video priloge itd.) ne uživaju jednaki stepen zaštite kao fotografije, kako se u tekstu Strategije navodi. Problemi u vezi sa autorskim sporovima ogledaju se i u uskom tumačenju ograničenja autorskog prava za potrebe zadovoljavanja interesa u oblasti informisanja (dnevno izveštavanje o tekućim događajima, parodija i satira itd.). U Medijskoj strategiji se na kraju dela koji se tiče autorskog prava zaključuje da je neophodno unaprediti regulatorni okvir u oblasti zaštite autorskih i srodnih prava u pogledu zaštite novinarskih sadržaja.⁵⁸

Činjenica je da sporovi povodom ostvarenja subjektivnih autorskih prava na tekstualnim autorskim delima čiji su autori novinari nisu u velikoj meri zastupljeni u Republici Srbiji, ali ne možemo reći da je autorskopравna regulativa krivac za to stanje, ako uopšte problem potiče iz zakonskih odredbi. Naime, nedovoljno razvijena svest novinara, medijskih radnika o tome koji sadržaj ispunjava uslov da bude smatran autorskim delom odnosno da uživa autorskopравnu zaštitu, zajedno sa nedostatkom volje da se individualno ostvaruju prava pred sudovima, doveli su do toga da sudska praksa u ovim predmetima bude više nego siromašna slučajevima, ali i zauzetim stavovima viših instanci. Deo „krivice“ za pasivno držanje nosilaca prava i autora novinarskih tekstova leži i u činjenici da same sudije često nemaju dovoljno znanja i iskustva da slobodnom

54 Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž4 159/2017 od 19.10.2018. godine, iz obrazloženja: *Imajući u vidu činjenicu da je tužilja fotograf po profesiji, i da joj je samim tim bitno da bude i potpisana kao autor fotografija, kao i da iste ne budu izmenjene, a sporne fotografije su izvučene iz pozadine, iz konteksta u kome su snimljene, to u skladu sa odredbom člana 200 ZOO tužilji pored iznosa koji su već dosuđeni za ove vidove neimovinske štete, pripadaju iznosi od po još 30.000,00 dinara za svaku fotografiju, znači po 30.000,00 dinara za fotografiju "VV" i "VV1" zbog objavljivanja istih bez naznačenja imena odnosno pseudonima autora i po 30.000,00 dinara za svaku od fotografija zbog saopštavanja u nepotpunoj formi, jer po nalaženju drugostepenog suda sa iznosima koji su već dosuđeni od po 10.000,00 dinara i sa sada dosuđenih po 30.000,00 dinara, dakle po 40.000,00 dinara ukupno za svaku od navedenih povreda za svaku od navedenih fotografija, biće omogućeno tužilji da pribavi sebi određena zadovoljstva i time prevaziđe pretrpljenu neimovinsku štetu zbog povrede svojih prava.*

55 Presuda Višeg suda u Beogradu, P4 119/13, iz obrazloženja: *"Polazeći od kriterijuma propisanih u odredbi člana 200. ZOO, a odmeravajući naknadu tužiocu, sud je našao da tužiocu treba dosuditi naknadu za povredu moralnih prava autora i to zbog povrede moralnih prava autora javnim saopštavanjem autorskog dela u izmenjenoj formi bez ovlašćenja autora, ukupno u iznosu od 70.000 RSD"*

56 Presuda Višeg suda u Beogradu, P4 119/13, iz obrazloženja: *"Ova naknada odmerena je po slobodnoj oceni, a u skladu sa pravilom propisanim odredbom člana 232. ZPP-a"*

57 Zakon o parničnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014 i 87/2018), član 232: *"Ako se utvrdi da stranci pripada pravo na naknadu štete, na novčani iznos ili na zamenjivu stvar, a visina iznosa, odnosno količina stvari ne može da se utvrdi ili bi mogla da se utvrdi samo sa nesrazmernim teškoćama, sud će visinu novčanog iznosa, odnosno količinu zamenjivih stvari da odredi po slobodnoj oceni."*

58 Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji 2020 - 2025

procenom utvrde da li je određeni novinarski izveštaj samo izveštavanje o tekućem događaju ili pak nosi potrebnu dozu originalnosti koju Zakon zahteva. Ako ovome dodamo i neustaljene parametre za obračun naknada za naknadu imovinske štete (cena preuzetog karaktera određene vrste sadržaja), dolazimo do potrebe da se u ovakvim parnicama u većini slučajeva javlja potreba za veštačenjem kako bi se utvrdilo najpre da li je predmet spora autorsko delo, a zatim i visina imovinskopravne naknade. Treba napomenuti da cenovnici naknada usvojeni od novinarskih i medijskih udruženja nisu u toj meri zastupljeni u sudskoj praksi u vidu široko prihvaćenih standarda, a upravo iz razloga jer sporovi koje novinari pokreću radi ostvarivanja prava na svojim pisanim autorskim delima nisu toliko česti. U praksi se za obračun naknada na ime korišćenja novinarskih tekstova koristi cenovnik koji je donelo Nezavisno udruženje novinara Srbije⁵⁹.

S druge strane, kada su fotografije u pitanju, ovaj problem je rešen najpre zahvaljujući prirodi i karakteristikama fotografije kao autorskog dela, gde je relativno lako utvrditi njenu autentičnost i autorstvo, ali i zahvaljujući zvaničnom tarifniku strukovnog udruženja ULUPUDS

koje je svojim članovima, a na kraju se ispostavilo i drugim profesionalnim fotografima omogućilo da imaju jasne i od suda prihvaćene parametre za izračunavanje imovinske štete, bez potrebe da se vrši veštačenje u svakom pojedinačnom sudskom sporu. Pomenuti tarifnik je kao takav široko prihvaćen i od strane sudova. Čak su i izmene istog iz 2017. godine, koje su donele značajno povećanje naknada, takođe prihvaćene od strane sudova, kao relevantne vrednosti.⁶⁰ U praksi paralelno egzistira i Mišljenje Asocijacije medija⁶¹, kojim je ovo strukovno udruženje opredelilo svoje sopstvene cene za upotrebu fotografija u medijima, a koje su znatno niže u odnosu na naknade koje je propisao ULUPUDS. Međutim, primena ovog mišljenja nikada nije zaživela u sudskoj praksi, a sudovi koriste uglavnom tarifnik fotografskog udruženja.

59 Cenovnik novinarskih radova i usluga, NUNS, 7.03.2018. godine

O autoru:

Foto: Dušan Đorđević

DRAGAN MILIĆ, rođen je 1980. godine. Diplomirao je na Pravnom Fakultetu, Univerziteta u Beogradu, član je Advokatske komore u Beogradu od 2006. godine. Član je arbitražne Komisije za rešavanje sporova povodom naziva .rs internet domena pri PKS. Pruža usluge pravnog savetovanja i zastupanja pravnih i fizičkih lica naročito u oblastima autorskog prava i industrijske svojine, medijskog, internet i IT prava, uključujući zaštitu podataka ličnosti i pravno savetovanje vezano za implementaciju GDPR-a u poslovanje domaćih i stranih pravnih lica. Aktivan je učesnik javnih rasprava, inicijativa i edukativnih projekata iz pravnih oblasti za koje je specijalizovan. Iza sebe ima nekoliko stotina, seminara, gostujućih predavanja, konferencija na univerzitetima u zemlji i inostranstvu. Autor je velikog broja autorskih tekstova i članaka u uglednim publikacijama i medijima. Angažovan je na obukama Lica za zaštitu podataka o ličnosti, od strane nekoliko organizacija.

 @NUNSPress

 @NUNS_1994

 NUNS.RS

 BAZENUNS.RS